

J.K.: *Dar s-a văzut în diferite puncte că discipolii au dezvoltat anumite idei, care rezultau, într-adevăr, în mod necesar din puneri ale problemelor. Dacă cineva s-ar gândi acum cum ar fi scris Coșeriu o asemenea lucrare despre critica limbii, atunci ar putea, de fapt, și din ceea ce deja există, să deducă aceasta, aproape complet sau cel puțin în mare măsură. Poate se va face și acest lucru.*

E.C.: Aici aveți dreptate și aceasta este și o idee a mea că, dacă se cunoaște bine o concepție, se poate spune ce ar fi spus persoana respectivă despre alte probleme, chiar dacă ea nu s-ar fi exprimat cu privire la acestea. Dacă nu se poate, atunci concepția este incoerentă sau lacunară, parțială. Se poate, bineînțeles, și greși, pentru că unele lucruri pot fi fals interpretate, dar, în principiu, există posibilitatea de a ajunge la adevăr. Trebuie numai ca cineva să se concentreze, într-adevăr, asupra acestui fapt și să-l considere în relația cu celelalte problematice. Dar nu te concentrezi asupra unui lucru, dacă nu ai un interes special pentru acesta. În plus, există poate la discipoli, în parte, un fel de timiditate. Așa cum era la filosofi din Germania care păstrau diferite lucruri în sertar, pentru că se întrebau ce ar spune Heidegger despre ele. Mai bine să nu publici încă; sau nici să nu scrii încă: **cât timp Coșeriu este aici și se poate exprima el însuși despre aceste lucruri, se mai poate aștepta.**

UNIVERSUL DIN SCOICĂ (fragment)

Consemnare: **Gheorghe POPA, Maria ȘLEAHTIȚCHI și Nicolae LEAHU**

Din volumul *Universul din scoică*. Interviu realizate de Gheorghe POPA, Maria ȘLEAHTIȚCHI și Nicolae LEAHU, Chișinău: Editura Știința, 2004

DESPRE LINGVISTICĂ, HEIDEGGER, CLINTON ș.a.

[...] **Gheorghe Popa:** *Stimate domnule profesor Eugeniu Coșeriu, cunoaștem mărturisirea Dumneavoastră că „niciodată n-ați plecat de acasă”, dar credem că încercați totuși unele emoții când veniți la baștină, inclusiv la Bălți.*

Eugeniu Coșeriu: Da, spuneam astăzi dimineață că emoțiile mi s-au cam amestecat cu anumite – mai mult decât – păreri de rău, chiar cu anumite decepții, văzând că autoritățile supreme ale municipiului, ale acestui oraș, care, oricum, ar trebui să fie un oraș românesc, nu vorbesc românește sau nu vor să vorbească românește și că mi se adresează și mie în limba rusă. A trebuit să spun că eu nu știu rusește. Îmi pare cu totul imposibil, adică de necrezut, ca într-o țară care are totuși o limbă de stat (dacă vor s-o numească moldovenească, s-o numească moldovenească – în Preambulul Constituției e spus că e aceeași ca și limba română) să nu știe limba de stat o autoritate.

Nicolae Leahu: *Domnule profesor, se spune că suntem pe calea făuririi unei Europe unite... Și dacă e așa, aceasta presupune un anumit tip de angajament al tuturor etniilor – care conlocuiesc într-un spațiu – ca să se înțeleagă...*

E.C.: Da, ar trebui să se înțeleagă în limba națională a locului. Pe când aceasta este urmarea colonialismului și imperialismului lingvistic, susținut prin doctrina Brejnev a bilingvismului armonios. Bilingvismul armonios înseamnă: toți ceilalți să învețe și rusește, iar ei să știe numai rusește. Și atunci, se-nțelege, dacă toți vorbesc rusește, rușii nu mai trebuie să învețe limbile locale, fiindcă ei vorbesc rusește, vorbesc limba care este limba întregii comunități, a întregii țări. De altfel, eu cred că toate lucrurile care s-au întâmplat, din punct de vedere lingvistic, în Rusia (și condamnarea lui Marr, și altele) erau motivate prin același imperialism rus.

N.L.: *Domnule profesor, dar cum stăteau lucrurile în perioada interbelică, în acești ani, pentru că știu că în Bălți exista o comunitate multiethnică? Lumea se înțelegea?*

E.C.: Lumea se înțelegea, fiindcă toți vorbeau românește. Majoritatea, la Bălți, sau aproape jumătate, erau evrei. Și, cu generozitatea pe care a avut-o totdeauna Statul Român, evreii aveau ziarele lor în idiș și scrise cu alfabet ebraic. Era și un liceu evreiesc la Bălți. Din când în când, profesorii de acolo veneau ca suplinitori la noi, la Liceul „Ion Creangă”. Când lipsea cineva, venea un profesor de la Liceul Evreiesc. Adică, se trăia ca într-o țară civilizată. Rușii aveau și ei ziarul lor, se numea *Наша пезь*. Nimeni nu se gândea să le închidă ziarul. Pe când după asta s-a făcut cu mult mai rău, pentru că a revenit situația pe care o cunoaștem cu toții. Vorbeam azi cu soră-mea (ea s-a născut ceva mai târziu, s-a născut în '24, eu m-am născut în '21, adică foarte puțini ani după Unire) că pentru noi situația era definitivă și ne părea că e situația de totdeauna, ca Basarabia să fie o parte din România și nici nu gândeam să fie altcumva, că s-ar putea altfel decât așa. Mișcarea pentru Unire, pentru reîntregire, s-a făcut în momentul cel mai teribil din istoria României, când România rămăsese redusă la Moldova, fără Bucovina și fără Basarabia. Când s-a făcut Unirea cu Basarabia, județul Bălți a votat pentru Unire mult mai înainte decât Sfatul Țării. Deja prin ianuarie–februarie a votat Bălțiul, apoi au votat Unirea soldații la Tiraspol și, mai târziu, în martie a votat Sfatul Țării. Așa că era o mișcare națională foarte normală. Intelectualii au fost pentru independență și apoi pentru Unire. Toți studenții tineri (ăștia au venit de la universitățile rusești, atunci era o universitate rusească și la Dorpat, în Estonia), între care și Halippa, și Inculeț ș.a. militanți veneau de la Dorpat. De altfel, și atunci, ca și mai târziu, cei care erau în afara Basarabiei aveau mai multă informație, știau mai bine care era situația, care era legătura cu România, însă și aici era arhimandritul Gurie care era un bun român (printre altele, arhimandritul Gurie era văr cu mama tatei, era moșul tatei); pe front, comandant era un mareșal, pe atuncea încă general, tot basarabean, Averescu.

N.L.: *Zilele acestea am aflat, cu tristețe, că a apărut o carte scoasă de Vasile Stati, în care este consemnată și interpretată într-un mod tendențios, în spiritul partidului agrarian, istoria românilor (mai ales în ceea ce privește partea moldovenească, să-i spunem așa, a istoriei românilor). Așa-zisa carte trunchiază, în cel mai obraznic mod, lucrurile cele mai limpezi, de altfel, ale momentului Unirii din 1918 a Basarabiei cu Țara. Ceea ce este mai urât însă în legătură cu această „apariție” e că minciinosul tom e difuzat și de preoții Mitropoliei Moldovei.*

E.C.: Averscu era un basarabean din aștia dârzi și serioși: a avut curajul să-l declare dezertor prin ordin de zi pe prințul moștenitor, pe când acesta, Carol adică, a fugit la Odesa să se căsătorească cu... prima... pacoste... Lăsase frontul și mareșalul Averscu l-a declarat dezertor, iar regele Ferdinand a avut inteligența și curajul să accepte, a acceptat imediat, pentru că era adevărul. Tot așa a fost și Gurie Grosu, tot un astfel de basarabean. (Când regele Carol a fost la Chișinău, el n-a vrut să-l lase să intre în biserică cu Lupeasca, spunându-i, de altfel: „Măria Ta, de ce nu lași curva?”)

Maria Șleahțițchi: *Domnule profesor, fiindcă vorbim despre Bălțiul de altădată și de amărățul târg de acum, aș ține să-mi confirmați dacă e adevărat că în perioada interbelică, la Bălți, se vorbea o limbă română mai articulată, care semăna mai mult cu cea de la Iași decât cu cea de la Chișinău.*

E.C.: Să vă spun cum era situația. La Chișinău au fost totdeauna mai mulți români decât la Bălți. Așa cum vă spuneam, la noi mai mult de jumătate erau evrei. Însă Chișinăul fusese capitală a guberniei. Erau foarte mulți funcționari ruși, familii întregi de funcționari ș.a.m.d. și era un oraș mult mai rusificat și chiar, ca tip de oraș, era mai rusesc. Erau clădirile astea de cărămidă, joase, tipice rusești. În jurul Chișinăului, în județul Lăpușna, împreună cu Bălțiul și cu Soroca, și cu Orheiul, erau județele cele mai curat românești. Noi aveam aici peste 80 la sută de români... De altfel, și Pământeni, și Slobozia erau sate curat românești, adică aici se păstrase exact aceeași limbă română ca și dincolo de Prut. Chiar în comuna noastră, în Mihăileni, erau două cătune, Știubeieni și Ciubara, care erau cătune de ucraineni și țineau de comuna noastră. Nimeni din Mihăileni n-a fost vreodată la Știubeieni (era la patru km), fiindcă asta era „în străinătate”. Se duceau să se însoare la 20 km – la Ghizdita sau la Zăicani, sau la Moșeni, dar nu la Știubeieni. Asta ne părea cu totul de necrezut, să te duci... „în străinătate”.

M.Ș.: *Cât de relativ este cuvântul acesta „străinătate”...*

E.C.: Da, dar lipovenii, câți erau, știau și ei românește. Nouă ne părea că situația asta, vorbeam cu sora, este o situație eternă și definitivă. Și nu numai definitivă în viitor, ci ni se părea că și în trecut totdeauna a fost așa, că ne-am întors la normalitate.

Gh.P.: *Domnule profesor, am vrea, în continuare, să aflăm cum vedeți Dumneavoastră locul lingvisticii în mileniul III?*

E.C.: În cadrul simpozionului de la Chișinău, eram curios să aflu ce vrea să spună dl Saramandu, care anunțase o comunicare „Eugeniu Coșeriu și lingvistica mileniului al treilea”. Eu știu care este originea acestei idei, adică de ce îi spune „Eugeniu Coșeriu și lingvistica din mileniul al treilea”: a scris un mare lingvist, Takashi Kamei, un articol despre mine unde spune așa: „Eugeniu Coșeriu nu este un lingvist al secolului XX, este lingvistul secolului XXI”. Eu susțin că lingvistica se află în criză. Deși se pare că este foarte dezvoltată, ea și-a pierdut rolul de știință-pilot, cum era înainte, între științele umanistice și trebuie să-și recâștige această situație. În general, se tinde spre o lingvistică făcută în afara limbajului, adică se face sociolingvistică, în loc să se vadă care sunt diferențele efective în limbă; se ocupă de atitudinile cu privire la limbaj și ce pătură vorbește cutare sau cutare limbă; se face sociologia limbajului, sociologie, nu lingvistică. Și tot așa și în alte chestiuni – de semiotică, de exemplu –, toate se fac în afara limbajului. Dimpotrivă, cineva scrie acum chiar împotriva imanentismului, pe când știința serioasă este știința care mai întâi este imanentă cu privire la acest obiect și, în același timp, justifică din interiorul acestui obiect toate celelalte legături și funcțiunea socială, adică nu spunem, nu justificăm limbajul prin funcția socială, ci justificăm, dimpotrivă, funcția socială prin limbaj. Prima dimensiune a limbajului – care este a omului – este această creativitate, este alteritatea. Și această alteritate este fundamentul societății. Pe asta a văzut-o, a văzut-o deja foarte frumos, insist eu mereu, Aristotel care, la începutul *Politicii*, spune că – parcă e Biblia – limbajul este conștiința binei și a răului (deci toate alte vietăți, alte ființe au voce, deci și omul are voce, însă vocea poate exprima numai durere și plăcere, pe când limbajul exprimă binele și răul, dreptatea și nedreptatea). Și acest privilegiu, această prerogativă a omului dintre toate vietățile este fundamentul familiei și fundamentul statului.

Gh.P.: *Vă mulțumim pentru că, într-un sens, ați anticipat răspunsul la o întrebare ușor provocatoare: în ce măsură se va înscrie „teoria sistematică” a profesorului Eugeniu Coșeriu în lingvistica mileniului al treilea?*

E.C.: Bine, eu cred astfel: n-am mai putea lucra dacă n-am fi siguri că acesta este nu numai un criteriu rațional, ci și un criteriu normativ și un criteriu etic în munca științifică. N-am mai putea lucra dacă n-am avea convingerea că adevărul până la sfârșit totdeauna învinge, nu contează când, nimic n-ar mai avea rost. Și deci, dacă eu mi-am propus să răstorn tot felul de poziții și de viziuni asupra problemelor, trebuie să procedăm tocmai invers: nu să descoperim vorbirea plecând de la limbă și să vedem care sunt devierile, ci, dimpotrivă, să descoperim limba în vorbire, ultima fiind mult mai complicată decât limba și având mult mai multe dimensiuni. Sunt convins că așa trebuie să se facă și tocmai de aceea am și propus și o lingvistică a vorbirii, și această lingvistică integrală, și o lingvistică a textului. Și nu acum, dar la început, când (asta e din studiul

Determinacion y entorno, din '55) am spus că, pe lângă istoria, pe lângă lingvistica bine construită a limbilor, trebuie să creăm o lingvistică a vorbirii și am mai spus care sunt problemele ei fundamentale. Pe urmă, lingvistica textului s-a dezvoltat, însă pe drumuri cam lăturalnice, nu pe drumul meu.

Gh.P.: *A fost receptată diferit.*

E.C.: Da, toate receptările acelea sunt parțiale și asta este, cum spuneam eu în încercarea de conferință de azi, fiecare parțializare trage jăratul la plăcinta ei și deci interesează dintr-un punct de vedere și, se vede, în alt context, dar nu în același context în care e justificată această lingvistică. Se spune: „A! Coșeriu a luat așa și așa...” Tot așa s-a făcut și cu varietatea ca fapt al omogenității. Dimpotrivă, mă interesează faptul că există o dimensiune a limbajului care este creativitatea și care se manifestă în vorbire ca varietate: și în limbă ca varietate, și în spațiu ș.a.m.d. Aceasta e o dimensiune permanentă. De aceea nu căutăm acum să reducem varietatea la omogenități și să descriem limbi punctuale, nu. Nu acesta era scopul meu, ci acela ca în limba și în vorbirea fiecăruia să se vadă care este dimensiunea omogenității și a opozițiilor funcționale (care există, fără îndoială) și dimensiunea cealaltă, a varietății.

Gh.P.: *Tot așa a fost și cu norma...*

E.C.: Totdeauna așa a fost. Și cu norma tot așa s-a înțeles. Rușii, primii care au preluat noțiunea de normă, au vorbit toți... Unul singur a interpretat destul de bine, unul pe care îl chema Ițkovici (V.A. – *n.n.*). El este cel care a interpretat cel mai bine noțiunea de normă. Mai este încă unul, Gorbacevici, care, și așa, interpretează destul de bine.

M.Ș.: *Domnule profesor, aș fi vrut să explicați cum trebuie înțeleasă colocvialitatea discursului literar scris, pentru că ați vorbit despre aspectul colocvial al limbii.*

E.C.: Limba unui text literar este întotdeauna (și în mod necesar, ca să fie limbă personală) o limbă fictivă. Deci această colocvialitate este o colocvialitate, în mod necesar, fictivă, căci, dacă ar fi colocvialitate efectivă, n-ar mai fi deloc artistică. Prin urmare, cel care ia această colocvialitate, ia anumite lucruri care reprezintă prin incoerența lor coerența operei... Iau două exemple extreme: un discurs perfect, cum este discursul lui Antonius în actul al III-lea al lui Cezar de Shakespeare, care este un discurs, din punct de vedere pragmatic, perfect, or își atinge scopul. Scopul său este să revolte toată mulțimea împotriva lui Brutus și atunci începe să-l laude pe Brutus, să spună că este onorabil ș.a.m.d. Și, în cele din urmă, toți încep să-l înjure pe Brutus. Acest discurs este un discurs pragmatic perfect, ca discurs al lui Antonius, și este un discurs estetic perfect, ca discurs al lui Shakespeare, nu și al lui Antonius. Tot așa, dacă luăm *Scaunele* sau *Lecciónia*, atunci avem un discurs cu totul vid de înțeles, dar care este un discurs cu totul eficient, ca discurs al acestor personaje care vorbesc (bărbatul

care nu se înțelege cu nevastă-sa) și nu stabilesc niciun fel de comunicare. Ca model absolut de discurs vid însă, acesta este un discurs perfect al lui Ionescu. Și deci, în acest sens, tocmai incoerența este coerența operei. Coerența textului este dată de incoerența limbajului, de această colocvialitate. Există un film, nu știu dacă l-ați văzut, „Minune la Milano” al lui Sica, unde se întâlnesc doi foști colegi de liceu după patruzeci de ani, unul este mare bogătaș și se arată absurd de bogat. El, ca să știe cum e vremea, nu are barometru, ci are un individ care stă afară pe un fel de pârghie și-l trage înăuntru, și-l întreabă cum e vremea și pe urmă îl dă, din nou, afară. Și ei încep să vorbească așa:

- E! Ce vremuri...
- Da...
- Ți-aduci aminte?...
- A! Da. E...
- Da, și eu. Da.

Nu se stabilește niciun fel de contact. Ei trăiesc în lumi cu totul deosebite și între ei e o prăpastie...

N.L.: *Poate e vorba de o alunecare spre ceea ce se numea „căderea în pagina albă” a modernismului?*

E.C.: Nu cred că această cădere în pagina albă este făcută, dacă faci numai pagina albă, n-ai făcut nimica.

M.Ș.: *Trebuie să faci și căderea.*

E.C.: De altfel, eu sunt aici foarte, să spunem, ori paradoxal, ori eretic, când spun că e o greșeală a lui Brâncuși să creadă că, dacă face oul, a făcut operă de artă perfectă. Nu, trebuia să găsească oul într-un corp, așa cum o face Rafael. E de necrezut, să vedeți cartoanele lui Rafael (în Capela Sixtină se păstrează și cartoanele). Totul e geometrie. Totul. Adică e făcut așa (desenează niște cercuri – *n.n.*), pe urmă pătrate, triunghiuri ș.a.m.d. și în toate acestea înscrie persoane și figuri. Să nu se creadă că (e drept că obiectul de artă este un obiect cu totul izolat) izolarea pur și simplu creează obiecte de artă. Adică faptul că eu pun asta aici și alături nu mai este nimic altceva înseamnă că eu am creat o operă de artă. Nu! Trebuie să poți sugera prin asta. Izolarea nu sugerează nimica. Ea sugerează, dacă este ca într-un film al lui Fellini, unde noaptea prostituata aceea săracă, părăsită de Dumnezeu, șade acolo pe-un prag și nu e nimeni și trece un cal..., asta, da. Asta sugerează.

N.L.: *La Brâncuși este vorba de o situație mimetică, de tip mimetic, până la urmă...*

E.C.: Da, dar nu în ou. E altceva cu portretul doamnei...

M.Ș.: *Al doamnei cu ochi de libelulă.*

N.L.: *Domnule profesor, ați vorbit, mai ales în interviul acordat lui Nicolae Saramandu, despre deontologia savantului, a lingvistului în special. Și, așa cum*

astăzi se discută destul de mult în jurul colaboraționismului lui Martin Heidegger cu regimul nazist, V-am ruga să dați o interpretare a Dumneavoastră față de „cazul” ilustrului filozof, dacă e vorba de un caz.

E.C.: Cu privire la Heidegger, am putea să deosebim mai multe lucruri. Mai întâi ideea care s-a creat în Occident și în Orient, mai ales cu privire la acest colaboraționism, că el ar fi fost nazist ș.a.m.d. Heidegger n-a fost nazist, el nici nu putea fi, fiindcă era catolic convins și a rămas toată viața lui catolic. În al doilea rând, trebuie să vedem ce l-a făcut pe Heidegger să țină acel discurs (singurul lui contact cu puterea a fost când a ținut un discurs ca rector, în care a spus câte ceva despre naziști). La aceasta, ar trebui să reținem că în cazul lui Heidegger nu avem de-a face cu o adeziune constantă și, într-adevăr, infectă și infamă, cum a fost, de exemplu, adeziunea la regimul criminal al regelui Carol și apoi la comunism a lui Călinescu și a multor intelectuali români care s-au prostituat într-adevăr. Și, în al treilea rând, acest defect personal al lui Heidegger este dublu: pe de o parte, el ar fi vrut să fie marele filozof al Germaniei, să cucerească el nazismul și să-l direcționeze. Fără să-și dea seama, cu naivitatea iubitorului și a filozofului, că în realitate nu asta era intenția naziștilor, să-l urmeze pe el, ci, dimpotrivă, voiau să-l întrebuințeze numai ca un instrument și numai atât cât era necesar. Nu mai mult decât atât. Pe de altă parte, e vorba de orgoliul lui, care este și a fost și micimea lui Heidegger. Sunt unii oameni foarte mari, care în anumite lucruri sunt extrem de mici. Adică, în acest caz, el se vedea de-acum cel mai mare și tare, așa că... Adică el s-a complăcut în ideea că ar putea fi un Gentile, or, și Lenin l-a atacat pe Gentile, dar nu l-a doborât, fiindcă Gentile s-a salvat... Dar l-au omorât comuniștii, înainte Gentile era un om foarte onest și un filozof serios, însă el credea că poate fi un Fichte al Italiei și, așa cum a deșteptat conștiința Germaniei Fichte cu discursurile către națiune, tot așa o să facă și el cu italienii. La fel și Heidegger. Deci e o chestiune foarte complicată aici, foarte complexă, căreia i s-a dat o importanță excesivă, care nu are nicio influență asupra gândirii lui Heidegger. Gândirea lui Heidegger n-a fost niciodată o gândire nazistă, printre altele nici nu există o gândire nazistă, așa cum e gândirea unora de când au ajuns la anumite pactări cu comunismul. Erau comuniști și mai era și o gândire comunistă. Aici și în Occident a pătruns foarte mult propaganda comunistă și s-a creat o ideologie în care se spune: dacă cineva a făcut odată ceva, o mică rezistență, în comunism, atunci este un erou. Bahtin este un erou. Bahtin este un prostănac pur și simplu și nu e nimic, nu e niciun fel de erou. Și a pactat cu comunismul și numai când comunismul nu l-a mai vrut, el a scris *Марксизм и философия языка*. Și tot așa și cu ceilalți formalști ruși: Șklovski, de exemplu, ce-a spus despre *Don Quijote*... o prostie, pur și simplu. Nu spune nimic. *Don Quijote* nu este făcut așa cum spune el și nu ajunge cu asta la sens. Apropo, domnul Belousov își aducea aminte astăzi că legionarii umblau cu pistolul. Nu umbla nimeni cu pistoale, dle. Noi eram aici, la Bălți. Și el, care avea 11 ani atunci, spune că i-a văzut și că îi băteau pe evrei. Nu băteau pe niciun

evreu. Și legendele astea circulă ca și cea despre jandarmul român, care bătea mereu. Aceste legende fac să se uite că rușii i-au deportat, i-au omorât, i-au trimis în Siberia pe părinții celor care spun acum că jandarmul român le-a dat o palmă.

N.L.: *S-ar putea să fie o carență de receptare, a noastră, în problema Heidegger.*

E.C.: Nu, asta e o atitudine foarte generală. Sigur, problema se pune greu. S-au scris cărți și în Germania despre asta și se încearcă să se reconstituie ideea de colaboraționism. Și amanta lui, evreică, a scris chiar și ea. Ce-i drept, după ce a fost respinsă din pat.

N.L.: *Nu cumva cazul Clinton explică și el ceva în situația asta?*

E.C.: Clinton... Orice funcționar american, pe orice treaptă, orice ofițer, dacă ar fi făcut ceea ce a făcut Clinton, ar fi fost destituit imediat, fără niciun fel de... Viața intimă se petrece acasă sau la hotel, nu la biroul tău de la Casa Albă. Asta nu mai este viață intimă. Să vă spun un banc teribil despre Clinton. Se zice că mor în aceeași zi, din întâmplare, Clinton și Papa. Și, dintr-o greșeală, se duce Clinton în rai și Papa în iad. Însă serafimii imediat își dau seama.

N.L.: *Ironia istoriei, vorba lui Hegel...*

E.C.: Da, își dau seama imediat și chiar a doua zi se corectează greșeala. Îl cheamă pe Clinton din rai, îl trimite în iad și îl cheamă pe Papa din iad și îl trimite în rai. Se întâlnesc la jumătatea drumului. Papa foarte grăbit. „Unde te duci?” îl întreabă Clinton. Zice: „Mă duc în rai s-o văd pe Fecioara Maria”. „Prea târziu. Prea târziu!”

M.Ș.: *Știm că ați debutat ca literat. Ce a fost și este literatura pentru lingvistul Eugeniu Coșeriu? Un suport al cercetărilor filologice sau și altceva?*

E.C.: Da, din când în când îmi venea așa o idee și, zic, ia s-o pun pe hârtie. Și mai târziu tot așa. Multe povestiri, de exemplu, le-am scris în Italia. Au fost și traduse în limba română.

N.L.: *Di Cimpoi vorbește de o literatură a absurdului acolo.*

E.C.: Da, dar nu în *Anotimpul ploilor*. Astea sunt de mai târziu, pe când aveam vreo douăzeci și ceva de ani. Di Cimpoi a găsit că, cel puțin cronologic, am prioritate în literatura absurdului. Mai ales în două sau trei povestiri. Am adus cărțulia cu mine, o duc la Mihăileni, pentru că se deschide un muzeu Coșeriu acolo și vor să aibă toate lucrările. Scrise în limba italiană, aceste povestiri sunt, toate, influențate de Kafka. Așa că, în realitate (domnul Cimpoi nu a observat asta), ele vin de la notele mici ale lui Kafka, care erau un fel de proiecte, de povestiri care n-aveau nici început, nici sfârșit, așa, cum se zice: „O viață-ntregă care își urmează cursul cu totul liniștit nu ți-ar ajunge ca să poți povesti ce se întâmplă într-o scurtă călărie până la satul vecin”. Și bunicul meu spunea așa: „O viață-ntregă nu ți-ar ajunge...”

N.L.: *Domnule profesor, cum gândiți raportul dintre hazard și absurd față cu apariția oricărei teorii, inclusiv a unei teorii lingvistice? Care este greutatea întâmplării, a unei întâmplări aievea și a unei întâmplări care iese din sfera raționalului?*

E.C.: Întâmplările reale nu ies niciodată din sfera raționalului, iar cele pe care le facem noi, în literatură, se pare că sunt și ele în sfera raționalului, fiindcă noi pur și simplu combinăm altfel anumite experiențe, decât acestea sunt efectiv combinate în lumea reală sau în experiența reală. Eu susțin că nicio conștiință nu e altceva decât conținutul ei. Dacă scoți conținutul, nu mai este nici conștiința, acest conținut este un conținut de experiență și de combinații ale experiențelor. Și deci în acest caz, de exemplu, aceste situații absurde sunt anumite combinații de „Și dacă ar fi altfel decât...?”, „Și dacă ar fi contrariul?”. Adică, dacă ne referim la cele trei surori din *Anotimpul ploilor*, c-a murit una și ele totuși continuă să locuiască împreună... și noi nu știm care este moartă, de exemplu... Dacă nu este, într-adevăr, o experiență, nicio situație imposibilă, ci este o situație combinată de noi, făcută de noi anume ca situație absolută.

N.L.: *Un pragmatism al inefabilului?*

E.C.: Da, unde aveți dreptate este când spuneți că există o legătură cu hazardul, adică îți vine dintr-odată această idee și te gândești că s-ar putea cu totul altfel sau că s-ar putea să fie anumite coincidențe, și atunci apare ca un fel de iluminatie pe care o ai dintr-odată și zici: „Da! E chiar așa, s-ar putea să fie așa”. Și asta-i experiența artistică, dar are și gândirea lingvistică așa ceva. Ești obosit și scrii la o prelegere pe mâine dimineață. La început scriam toate prelegerile. Era noapte și dintr-odată, fumând așa, vine o idee c-ar putea să fie așa... Și încep să aleg tot felul de legături și... a! Așa am descoperit tipurile de stil romanic, cu totul altfel decât au spus-o alții. Alegria a scris despre asta. A scris că această intuiție este inexplicabilă. Kant n-a dedus sinteza apriori, i-a venit dintr-odată... N-a putut s-o deducă și printr-un raționament să ajungă la ea.

N.L.: *E ceea ce în alți termeni se numește inspirație.*

E.C.: Da, este o inspirație. De altfel, cel care a inventat inspirația sau entuziasmul este Platon, în *Ion*, unde zice: ce știe poetul? Nu știe nimic. Nu știe sau nu știe mai bine decât ceilalți. Știe mai bine arta războiului decât strategul? Nu. Strategul știe mai bine. Știe mai bine cum e pescuitul decât pescarul? Nu. Știe mai bine vânătoarea decât vânătorul? Nu. Înseamnă că nu vorbește el, vorbește altcineva și deci trebuie ori să recunoști că ești un farsor, ori că ești bilingv, ești inspirat de muză... Un gânditor italian din Renaștere, e vorba de Giron Abracassoro, a găsit care este aici greșeala lui Platon. Spune că este adevărat că nu știe mai bine nici despre vânătoare, nici despre..., fiindcă poezia este un limbaj absolut, nu vorbește despre ceva, ci *face ceva* și această vânătoare de care vorbește el nu este o vânătoare de care știu toți vânătorii, ci este o vânătoare făcută prin limbaj și deci este limbajul absolut prin care se nasc lucrurile. Nici războiul despre care

vorbește Homer nu este un război real, chiar dacă ar fi fost un război la Troia. În *Iliada* este un război pe care l-a făcut el.

N.L.: *Jean Baudrillard vorbea ceva aproximativ în genul acesta, nu de mult, în legătură cu războiul din Golf, spunând despre acest război că ar fi o ficțiune pe care au creat-o mijloacele telematice și care război s-ar putea întâmpla să intre în conștiința lumii ca un fals creat de CNN.*

E.C.: Așa că, într-adevăr, cu hazardul lucrurile stau cam așa. Nu știm cum se nasc aceste lucruri și Heidegger constată, pur și simplu, că există această limbă neprevăzută. De altfel, o altă idee estetică o găsim la Colette. Chiar la începutul lui *L'arte poetique* zice: privind imaginea asta, uiți dintr-odată că se proiectează un copac peste alt copac de mai departe. Și pare că se unesc împreună și sunt numai unul singur. Și atunci cresc împreună. El spune că a cunoaște este a te naște împreună cu obiectul. Bine. Aceasta însă este o chestiune de psihologie sau de... cum se naște inspirația. Pentru noi și pentru estetică ne ajunge să constatăm că există, într-adevăr, totdeauna o combinare a experiențelor, combinate într-un *alt fel*, o anumită posibilitate dusă la infinit, adică atunci când vezi că o femeie întinde rufele pe sfoară și vezi că bate vântul așa și îi ridică fusta femeii, așa te și gândești: ce-ar fi dacă ar lua-o vântul acum și ar duce-o sus și pe ea?

N.L.: *Există la Marquez o asemenea imagine.*

E.C.: Tocmai la asta mă refeream, la frumoasa Remedios. Și Remedios, Remedios ce face? Remedios întinde rufele, bate vântul și Remedios se duce în sus și... Care este acolo actul poetic sau literar? Actul este că se acceptă aceasta ca o realitate posibilă și că bătrâna nu spune: cum de s-a dus, cum de a luat-o vântul, s-a dus sus? Zice: „A luat și cearșafurile...”

N.L.: *Marquez povestea, într-un interviu, cum i s-a revelat imaginea aceasta. Zice, stăteam la balcon, eram într-o pană de scris și am văzut că o femeie înșiră rufele și că cearșafurile, într-un moment, au luat o poziție orizontală. Bătea un vânt care le-a ridicat pe o poziție orizontală. Și atunci mi-am spus: ce bine ar fi s-o ridice așa pe-un cearșaf..*

E.C.: Și faptul interesant este că această realitate concepută de bătrână și obiecția ei este cealaltă, adică vântul i-a luat cearșafurile. Kafka nu se miră cum de se poate ca un fel de suveică să umble pe scări. Și pare că e de lemn și cu niște sfori. Nu vorbește prea mult, numai când îl întrebă cum îl cheamă, spune că-i Odradek și nu se întrebă cum se poate să existe...

N.L.: *Și nu insinuează că ar fi un mister.*

E.C.: Nu, nu, deloc. Dimpotrivă, se întrebă care este etimologia cuvântului. Unii spun că ar fi un cuvânt slav, alții spun că e un vechi cuvânt german care a fost slavizat... Deci aceasta este problema importantă... La Francisco, de multe ori

toate aceste lucruri sunt lucruri din viața de toate zilele. O povestire se numește *O întâmplare*. E ceva care se întâmplă în fiecare zi, când A se duce să-l vadă pe B și nu-l găsește, pentru că B s-a dus să-l vadă pe A și pe urmă..., pe urmă nu se vor mai vedea niciodată. Sau avem un avocat pe care îl cheamă Bucefal. Și nu e vorba că se numește asemenea calului lui Alexandru Macedon, ci este chiar calul lui Alexandru Macedon, el nu se întrebă cum se poate ca acest cal de acum două milenii de ani să fie avocat, se întrebă dacă a făcut bine să se dedice acum dreptului. Zice: da, apropo, în realitate e bine, fiindcă în epoca noastră este mult mai bine să te ocupi cu dreptul decât să te duci să cucerești India...

N.L.: *Domnule profesor, țineam să vă întreb, fiindcă avem în față o notorietate a lumii universitare, ce credeți că ar trebui să citească, la acest sfârșit de mileniu, un tânăr de azi, care ar fi reperele literare de primă mărime sau de primă greutate morală, de primă greutate estetică, spre care s-ar putea îndrepta un student filolog?*

E.C.: Foarte multe lucruri ar trebui citite. Când eram la liceu, făceam o listă de lecturi cu totul necesare, făceam triade de autori. Nu știu dacă triada mai este actuală. Îmi aduc aminte că prima triadă era Homer, Dante, Shakespeare. A doua era Cervantes, Goethe, Dostoievski.

N.L.: *Și a treia care ar fi? Aceasta este deja o chestiune de curiozitate...*

E.C.: Nu-mi aduc aminte. Oricum, nu știu dacă putem face așa ceva și astăzi, dar eu i-aș menține pe Homer și Shakespeare, i-aș menține și acum.

N.L.: *V-am văzut vorbind despre Kafka, azi, și mă întreb care este locul lui Kafka într-o eventuală ierarhie?*

E.C.: E foarte, foarte, foarte sus. Dar sunt unii autori pe care lumea nu-i cunoaște, mulți, dar pe care eu i-aș recomanda și aș recomanda anumite opere. De exemplu, un danez, Ens Peter Iacobsen. Dacă s-ar citi două lucrări: *Doamna Fiordz*, o povestire și, o altă povestire, *Ciuma la Bergamo*.

Eu nu știu dacă... „Al șaptelea sigiliu”, filmul lui Bergman, a fost scos din *Ciuma la Bergamo*. Sau ceea ce recomand eu totdeauna e să citească pe Leskov, *Călătorul fermecat*, sau să citească un autor japonez, care se numește Futaba-tei Shimei, și anume romanul *Mediocritate*. Apoi sunt două povestiri ale lui Ryūnosuke Akutagawa. Aș recomanda o povestire care se numește *Jashūmon* (*Poarta Jashū*) și alta care se numește *Poarta infernului* (*Jigokuhen*). Aș mai recomanda foarte multă poezie, dar poezie din acea bună. Ce-aș recomanda? Să vedem. Întotdeauna recomand din literaturi mai îndepărtate, din hispano-americană, de exemplu. Din poezia braziliană – din Drummond de Andrade ar trebui de citit numaidecât. Și ar trebui de citit un roman extraordinar, cel mai bun roman din toate romanele sud-americane. Iar acolo sunt multe de cele bune, ale lui Mario Vargas Llosa, ale lui José Donoso și Julio Cortázar... Acesta este romanul lui Guimarães Rosa. Nici nu se traduce titlul: *Grande Sertão: Veredas*.

Să recomand o doamnă, de exemplu. Ea ar trebui tradusă românește, dacă n-a fost tradusă, această poetă suedeză din Finlanda, Edith Södergran.

Gh.P.: *Mă tem că trebuie s-o luăm de la început...*

E.C.: Nu, nu trebuie să vă gândiți așa, fiindcă aceasta este o experiență de lectură de șaiszeci și mai bine de ani. Eu am acum șaptezeci și șapte de ani și am început când aveam cincisprezece ani, așa că sunt peste șaiszeci de ani. Ar trebui să vă gândiți ce puteți face în viitor. Am acasă vreo patruzeci de mii de cărți și toți cei care vin la mine se uită și-mi zic: „Le-ați citit pe toate?” Da de unde? Cum să le citesc pe toate?... Zic: „Eu cărțile nu le citesc, mă uit în ele din când în când. Când îmi trebuie, le consult”. [...]

N.L.: *Domnule profesor, cu permisiunea Dumneavoastră, aș încerca să fac o evocare, ușor sentimentală. Când eram elev, la o școală de sat, din județul Cahul, îmi vorbise cu foarte mult curaj profesoara mea, Olga Miță, despre Soljenițin și, venind la facultate, la Bălți, la început mi s-a părut că intru într-un peisaj absolut tern, chiar pe alocuri mocirlos (și nu mă tem de cuvântul acesta) și, între alți câțiva, am avut un profesor care mi-a fost și decan de facultate în momentul acela și care, spre onoarea mea, stă alături de mine și acum, acesta este domnul conferențiar Gheorghe Popa. Domnia Sa a avut curaj de a ne vorbi nouă, studenților, în 1984, la „Lingvistica generală” despre personalitatea științifică a lingvistului Eugeniu Coșeriu. Mă bucur deci, consolându-mă totodată, că, neavând posibilitatea să citim cărțile Dumneavoastră, am avut totuși un profesor care ne-a spus că există un lingvist de renume mondial, basarabean de origine, care lingvist ne face onoare în toată lumea, influențând, exercitând o presiune puternică asupra tuturor marilor centre de lingvistică din lume. Cred că m-am simțit confortabil, atunci, ca basarabean, în forul meu interior.*

E.C.: Pe filiera deschisă de această evocare, aș vrea să revin la întrebarea pe care aș fi vrut să mi-o puneți.

M.Ș.: *Vă mulțumim, domnule profesor, și Vă rugăm să considerați că V-o adresăm acum.*

E.C.: Aș fi vrut să mă întrebați: cum ar fi fost cultura românească, dacă eu n-aș fi plecat în străinătate, ci aș fi rămas aici. Probabil c-ar fi fost exact aceeași, fiindcă, dac-aș fi rămas, nu se știe pe unde mi-ar fi albit oasele. Probabil că dincolo de Nistru, pe undeva sau chiar la Vorkuta, zic eu, care am avut experiența și norocul să fiu în străinătate. Dacă aș fi rămas aici, mai întâi, m-aș fi putut forma cum m-am format? Ce duceam eu de-aici, în realitate? Duceam numai anumite virtualități, însă foarte puține realizări. În realitate, totul s-a făcut în străinătate. S-a făcut în Italia, în cu totul alte părți... Și dacă aș fi rămas aici, celălalt aspect, aș fi avut curajul pe care-l am acum și pe care l-am avut fiind în străinătate sau m-aș fi adaptat și eu ca să pot trăi, să am o bucată de pâine și aș fi pactizat cu

sovieticii, aș fi cântat imnuri lui Stalin ș.a.m.d. Cine știe? Când lumea în străinătate spunea: cutare, ce-a făcut cutare...? Dintre lingviști... Rosetti... Ce-a făcut cutare și ce-a făcut ăsta? Ziceam: dar dumneata ce-ai fi făcut, dacă ai fi fost acolo? Cine știe?! Nu te-ai fi prostituat? Cine știe? Așa că de data asta, spuneam eu ieri, am avut norocul de a nu trebui să mă prostituez, pe când cei care au rămas aici au fost puși în situația asta și acest spălat al creierelor a fost așa de tare, că unii s-au și lăsat convinși. Nu vezi pe Vieru că, pe de o parte, e naționalist român ș.a.m.d. și, pe de altă parte, cântă imnul Chinei și umblă cu individul ăsta, cu Păunescu. Și când îi spui, dar cum de faci asta cu Păunescu ș.a.m.d., zice: dar ce, și eu am scris o poezie despre Lenin. Da, a scris o poezie despre Lenin, dar n-a făcut activitatea de cult a lui Păunescu. Și el... nimic.

N.L.: Un inocent până la cealaltă frontieră, care este naivitatea. Grigore Vieru mi se pare captivul unei prietenii la care nu poate renunța, pe care n-o mai poate refuza, pentru că în momentul în care el a mers, pe vremea lui Ceaușescu, în Țară, l-au întâmpinat ăștia: Păunescu care avea putere, Corneliu Vadim Tudor care avea putere și acum el nu vrea să renunțe la o prietenie care a fost, din păcate, una de conjunctură. Nu avea cum să-l întâmpine altcineva. Aștia erau la putere, aceștia erau trimiși și aceștia îl întâmpinau.

E.C.: Da.

M.Ș.: Dar mai e și o adâncă cumsecădenie în Vieru. Păunescu scria atunci texte despre basarabeni. Pe Vieru lucrul acesta l-a sensibilizat. Astfel, în numele acelei atenții, poate, pe care o acorda, fragmentar, Păunescu în Cenaclul „Flacăra” basarabenilor, el îi rămâne fidel.

N.L.: Asta era măsura de curaj a lui Ceaușescu, pentru că ceea ce se dădea pe post nu era curajul lui Păunescu. Acesta era curajul lui Ceaușescu.

M.Ș.: S-ar putea să fie și așa. Mie însă lucrurile îmi par mult mai încurcate.

E.C.: Fără îndoială, și cei mai tineri sunt cam necruțători și nu vor să vadă și valoarea lui Vieru. Zic: da, e poezie depășită ș.a.m.d. Dar are Vieru cel puțin cinci poezii care sunt foarte bune.

N.L.: Antologice pentru poezia românească din ultimii cincizeci de ani.

M.Ș.: Cred că problema celor tineri, a tinerilor dintotdeauna este puțin alta. Tinerii, de regulă, nu admit că până la ei s-a mai făcut literatură. În cazul dat, nu admit că se poate să existe și o generație tânără, dar și Vieru, în aceeași literatură română.

N.L.: Eu, cel puțin, n-am afirmat lucrul acesta niciodată.

E.C.: Și la Vieru este foarte multă poezie minoră, foarte multă poezie dulceagă. Se pot elimina toate și rămân cinci sau șase poezii care sunt. Aceea despre Brâncuși este extraordinară, aceea cu masa lui Brâncuși. E foarte sobră. Se întrunesc acolo voievozii să vadă ce-i de făcut mai departe. Însă, vorbind totuși

de virtualități, ar fi fost foarte bine dacă ar fi fost alte vremi, dacă toți cei care au plecat în străinătate ar fi rămas aici. Iar aici nu se putea rămânea nici într-un fel.

M.Ș.: *Poate generației de acum îi revine datoria efortului de a reduce din această discrepanță, nu doar cronologică, și să acopere o perioadă când am fost, practic, fără intelectuali.*

E.C.: Când eram eu de vreo 13-14 ani, se citea o *Epistolie a Maicii Domnului*. Eram foarte curios, fiindcă istoria *Epistoliei* era conținută în aceasta: a căzut la Suta de Movile o piatră neagră din cer, mică era la vedere, dar grea la ridicare. Și în această *Epistolie*, Maica Domnului, spunea: „Pocăiți-vă, pocăiți-vă, că se apropie vremea de apoi și să știți că atunci când va ajunge la Suta de Movile sângele la pieptul calului, o să fie vremea anticristului”. Eu scriam ceva mai târziu o *Scrisoare*, pe care mi-ar fi scris-o tata în 1951. Tata zicea: „Tare ni-i greu fără voi care ați plecat, dar să nu vă întoarceți, că la Suta de Movile sângele acoperă calul și călărețul”. Așa că, prin '51, în Basarabia sângele acoperea calul și călărețul.

M.Ș.: *Stimate domnule profesor, vă mulțumim mult pentru interviu. Vă mulțumim și pentru numele pe care ni l-ați dat: „Nemiloșii”.*

E.C.: „Necruțătorii”.

„ȘTIINȚA ESTE O FORMĂ DE ÎMPĂRTĂȘANIE...”

[...] **Gh.P.:** *Domnule profesor, cunoaștem că ați scris lucrarea „Sincronie, dia-cronie și istorie” la 36 de ani, aflându-vă într-un dialog permanent, aproape că Vă citez, la aceeași masă cu mari lingviști ai secolului al XX-lea, între care Jakobson sau Benveniste; am dori să aflăm, în acest context aniversar, cu cine, dintre tinerii lingviști de astăzi, ar vrea să stea la o masă octogenarul Eugeniu Coșeriu?*

E.C.: Recunosc, e o întrebare foarte grea, foarte delicată, dar eu aș zice că aș vrea să stau la o masă cu discipolii mei, cărora întotdeauna am încercat, dincolo de o pregătire unitară, să le păstrez și să le dezvolt nota de originalitate. Acesta este principiul meu în ceea ce privește formarea discipolilor. Când vedeam că cineva este mai răsărit, între studenți, la seminare, la discuții, îl chemam la mine și îi spuneam: „Ia să vedem cum mergem mai departe? Ce te interesează, în primul rând?” Adică, dacă, de exemplu, te interesează logica, avem loc și pentru logică în lingvistică. Te interesează literatura, să încercăm să punem în valoare această dimensiune...

Gh.P.: *Trebuie să înțelegem că nu-i impuneți Dumneavoastră problema de cercetare?*

E.C.: Niciodată. Eu vedeam că toți au aceeași bază și aceleași posibilități de dezvoltare, însă fiecare s-a format altfel și se ocupă de altceva. Coșeriu nu e decât acel liant care-i ține împreună. Recent, Kabatek, unul dintre discipolii mei, în prefața unui interviu pe care i l-am acordat, îmi mulțumește pentru ceea ce

a învățat de la mine, dar mai ales pentru faptul că l-am învățat să gândească cu capul lui, să ajungă la judecăți și să le impună. Dacă pe cineva îl interesa mai mult istoria, nu puteam să spun că ai să te ocupi de logică. Sâmbăta, de exemplu, făceam seminare numai cu doctoranzii. Ne întâlneam când nu era nimeni la facultate și fiecare vorbea despre ceea ce făcea el. Cineva prezenta liste de statistică lingvistică, cineva prezenta o teorie referitoare la genurile literare. Nu vă închipuiți ce observații făceau ceilalți colegi! Raportorii vedeau anumite lucruri de care se ocupau, dar altele nu le vedeau și se adunau toți, învățau nespuse de mult de la cei care se ocupau de domenii aparent foarte îndepărtate. Există un fel de comunitate a doctoranzilor și această comunitate rămâne și până astăzi. Toți, între ei, sunt prieteni, 38 dintre ei sunt profesori universitari, șefi de catedră în Germania, în Japonia, în Kongo, fostul rector al Universității din Kinshasa este discipolul meu. Alți discipoli ai mei sunt universitari în America Latină, în Spania, Italia. Și toți țin la mine. Nu mă dușmănesc și nu se dușmănesc. N-a fost între ei o rivalitate, un exclusivism, tocmai fiindcă fiecare s-a simțit liber în opțiunile sale științifice. Am să vă trimit cărțile discipolilor mei, pentru că multe am reușit să le public într-o colecție de monografii. Vorba e că, atunci când am fost invitat în Germania, am negociat cu Ministerul și un sprijin financiar pentru editarea tezelor de doctorat. Ca urmare, am putut să adun într-o colecție contribuțiile științifice ale discipolilor mei. Țin la discipolii mei și pentru că ei m-au înțeles în spirit, urmând principiile mele de cercetare. Principiul esențial a fost ca *întotdeauna să spun lucrurile așa cum sunt*. Pe mine mă supără căutarea cu orice preț a originalității și să vrei să-l epatezi pe burghez. Eu întotdeauna pornesc de la premisa că oamenii de bună-credință care au cercetat cutare sau cutare fenomen au vrut să spună adevărul, că au avut această intenție. Și dacă au greșit în aceste intenții, trebuie să căutăm sâmburele de adevăr peste tot, după principiul: nicio greșeală nu este numai o greșeală. Dacă e vorba de un om de bună-credință, ideile lui trebuie să conțină și un sâmbure de adevăr. În consecință, toată activitatea mea critică e bazată pe *principiul antidogmatismului*. Nu poți să spui: „Greșește cutare. E greșit. N-are dreptate”. Mai întâi este nevoie să vedem unde sunt ideile pozitive, fiindcă e cu totul inutil să spui că cineva n-are dreptate. Acest fel de negație n-are niciun efect asupra dezvoltării ulterioare a științei. Dar dacă se constată o opinie justă, lucrul acesta e important pentru dezvoltarea ulterioară a științei. Eu provin, prin Universitatea din Iași, în lingvistică, dintr-o școală cam ursuză, un reprezentant tipic al căreia este marele meu prieten George Ivănescu, care și-a făcut o normă din a spune: „Greșește cutare când afirmă... Greșește cutare susținând că...” Prin urmare, în loc să-l resping pe Hjelmslev că face o algebră a limbajului, eu mă întreb: „Dar de ce face asta? Care e concepția lui?” Nu poți proceda altfel, numai pentru că Hjelmslev are o altă concepție asupra limbajului.

Sau în cazul lui Bloomfield, care e idealist (dar și un foarte mare lingvist totodată). Dacă Bloomfield renunță la semnificație, Bloomfield renunță la

semnificație dintr-un mare sacrificiu, pe care îl face în mod conștient, fiindcă are o anumită concepție despre știință. El înțelege că știința nu poate face apel la introspecție, la ceea ce știi înainte de a verifica lucrurile în mod experimental, în așa fel încât și o mașină bine construită le-ar putea observa și înregistra. Înainte de a face așa ceva, adică o intrasubiectivitate totală, nu suntem oameni de știință și afirmațiile n-au nicio bază științifică. Și pentru că fiecare formă lingvistică e o formă cu semnificație, așa este și definiția formelor lingvistice. Însă nu putem vorbi de semnificație, deoarece semnificația o cunoaștem numai contextual, iar atunci semnificația se reduce la altceva. Deci respingi această concepție în știință, dar recunoști că Bloomfield este foarte coerent în concepția sa behavioristă. Concluzia este că trebuie să cauți la fiecare coerența lui internă, să precizezi ce voia să spună și dacă a reușit să spună și să vezi dacă, din când în când, deviază chiar de la intuiția pe care a avut-o. Asta înțeleg eu prin a înțelege un autor. Și pentru că elevii mei, din când în când, se mai jenau în această privință, eu atunci, exagerând puțin, dar e nevoie și de exagerări, le aminteam care este acea poziție a mea de principiu. Ei mă întrebau: „Dar chiar întotdeauna să căutăm adevărul pe care l-a spus cineva și să găsim adevărul?” Depinde... Trebuie să ajungi cu timpul la această înțelegere a persoanelor, ca să-ți dai seama. Spuneam așa: o butadă care a devenit celebră. Spuneam: dacă spune ceva Aristotel și dacă îți se pare că e greșit, atunci să te întrebă dacă e cu adevărat greșit, fiindcă la Aristotel e foarte greu să fie greșit. Trebuie să fie un adevăr pe care nu l-ai înțeles, dacă spune ceva care îți se pare că nu e adevărat. Adică exagerând foarte mult. Nevastă-mea susținea că sunt ca un discipol al lui Aristotel, despre care se spune că ar fi crezut atât de mult în maestrul său, încât dacă acesta ar fi spus despre cineva care era așezat pe scaun că stă în picioare, el ar fi fost de acord. Și eu spun că el avea dreptate, fără îndoială. Dacă Aristotel spunea așa, deci înțelegea ceva prin asta și noi trebuie să vedem ce înțelegea.

Gh.P.: *Domnule profesor, ce prognoze ați face în ceea ce privește evoluția lingvisticii?*

E.C.: Am scris despre aceasta în cartea mea *Omul și limbajul său*. Un capitol este despre viitorul lingvisticii, despre care sunt posibilitățile ei de dezvoltare, precizând însă că nu există o știință a viitorului. Când vorbim despre viitor, vorbim despre ceea ce se întâmplă astăzi și spunem că, de la o vreme încoace, se observă o creștere în acest sens. Și, când spunem că va crește, spunem ce s-a întâmplat până acum. Pe urmă se poate întâmpla altceva și se poate schimba cu totul. O știință a viitorului nu există. De altfel, nu există nici pentru științele naturale. Pentru că atunci când stabilim ce se va întâmpla, aplicăm o normă generală la un caz particular cu premisa implicită că natura nu ne înșală, că-și păstrează aceleași legități. Prin urmare, când spunem că dacă pun această oală cu apă pe plită și apa fierbe la 100 °C, nu spun decât că apa fierbe la 100 °C în condițiile atmosferice normale și deci că și această apă va fierbe așa, dacă, între timp, natura nu-și va schimba legile. Deci înțelegem că totul e bazat pe acest

principiu și că legile naturale nu se schimbă. Pe când, în domeniul uman, avem exact același principiu în ceea ce privește aplicarea normelor, numai că nu-l vedem. Îl înțelegem așa, prevedem în același sens, cum se prevede în științele naturii. Îl prevedem atunci când corectăm o formă greșită într-un text al unui anumit elev. Adică înțelegem că dacă e vorba de norma cutare și cutare și în acest caz particular, trebuie să fie așa. Sau când corectăm în filologie un text, îl completăm. E o pată de umezeală aici și nu știm ce va apare. E *sine studi* și mai departe nu știm, nu se vede, punem *sine studis* sau *sine studio*, fiindcă știm că *sine*, într-o anumită epocă, se construiește cu ablativul.

În domeniul uman, nu se schimbă numai aplicarea la cazurile particulare, adică avem această variabilitate și avem și variabilitatea legilor înseși. Cu acest exemplu foarte elementar, vreau să spun că aici avem de-a face cu două categorii de variante. Avem variabilitatea aceasta a cazurilor particulare, cărora li se aplică aceeași normă. Și aceste norme le avem peste tot: în limbaj, în normele gramaticale, în construirea textelor, în toată purtarea noastră. Și apoi avem posibilitatea ca legile înseși să se schimbe, pe când această posibilitate nu i-o atribuim naturii — ca să-și schimbe, între timp, legile. Și deci științele umane sunt mai exacte decât științele naturale, or, prin faptul de a nu prevedea înseamnă a se recunoaște că aici se schimbă și legile. În timp ce această previziune pe care o au științele naturale o avem și noi în științele noastre. Însă noi putem spune totuși ceva despre viitor, ceea ce nu poate spune, în realitate, știința naturală în ceea ce privește schimbarea legilor. De exemplu, știind ce s-a întâmplat în trecut, în istorie, spunem că dacă va continua în același sens, se va întâmpla așa. Bunăoară, dacă aici va crește influența rusească și Putin va lua locul lui Rasputin, se va reduce cultura românească ș.a.m.d. Cunoaștem ce se întâmplă și avem anumite norme generale ale comportamentului omului și deci putem prevedea, în acest sens, tocmai fiindcă noi cunoaștem normele generale. S-ar putea întâmpla însă să nu se aplice, când se consideră că, în general, oamenii de un anumit fel se comportă într-un anumit fel. Asta-i o idee care se traduce prin verosimil la Aristotel. Tot el ne spune că poezia e superioară istoriei, fiindcă istoria, zice, ne spune ce a făcut sau ce a spus Alcibiade pentru o anumită zi, adică pentru o anumită circumstanță, pe când poezia sugerează ce trebuie să spună, să facă Alcibiade fiind Alcibiade, adică pune în valoare o necesitate interioară, un adevăr cu un grad de generalitate mai mare decât cel istoric. Cel istoric e particular și, în consecință, nu putem spune: „Da, dar nu s-a întâmplat asta cu Alcibiade”. Istoria nu s-a întâmplat, dar ar trebui să se întâmple. Și atunci, în poezie, avem cu totul altceva, avem un mod universal de a fi, care are atunci și necesitatea lui internă. Deci opera e cum trebuie să fie. Și când o criticăm, spunem că structura nu e bună, spunem că structura care a fost sugerată de opera însăși n-a fost realizată de autor. Și se poate vedea foarte bine aceasta când criticăm sau când evaluăm opere nerealiste, adică e ușor să spui despre un tablou cu totul realist: „Da, liniile astea nu sunt bine desenate”. Pe când e mult mai greu să spui ceva despre un tablou abstract. Cine are gust și cine

are simț critic va spune că o linie nu trebuie să fie colo sau dincolo. „De unde știi?” poți fi întrebat. Răspunsul ar fi: fiindcă toată opera sugerează o altă unitate... Prin urmare, să vedem care e unitatea, necesitatea internă... Eu traduc din greacă acest verosimil (καταρτούκος) drept „de acord cu ceea ce-ți convine să te aștepți” sau „e bine, e necesar să te aștepți”. Adică de acord cu necesitatea internă a operei. Și chiar am ajuns, în lecțiile mele de estetică, să identific acest verosimil al lui Aristotel cu finalitatea fără scop a lui Kant, adică această finalitate care este în operă. De altfel, Kant spune că poetul sau artistul *face natură*, nu imită natura, că aceste lucruri pe care le face se prezintă ca aceeași necesitate, pe care o au obiectele naturale. Și nu pot fi altfel. Acesta e principiul criticii. Atunci când interpretăm și spunem că aici e bine și aici nu e bine, înțelegem tocmai că necesitatea internă a fost sau n-a fost respectată.

Identitatea de intuiție și de expresie, după Croce, e, în realitate, o identitate dialectică, adică atunci când realizezi opera, această realizare se întoarce asupra intuiției. Și opera se împlinește și se desăvârșește prin aceste mișcări spre realizare și din realizare, prin modificarea și precizarea intuiției se ajunge la o identitate totală. Un filozof american observa că arta ca experiență și ca realizare nu e indiferentă. Opera nu e deci, ca la Croce, numai operă interioară, ea este mai ales exteriorizare, anume ca exteriorizare fundamentală și, mi se pare că, în general, această materializare e fundamentală pentru toate științele naturii. Și e adevărat că se alege materia care convine intuiției. Vechii greci făceau statuile de femei din marmoră de Paros, care este străvezie și lasă lumina să pătrundă în adâncime. Acest lucru face ca toate contururile aproape să dispară în lumină. Pe când statuile de bărbați, mai ales de atleți, sunt făcute din bronz. Bronzul e opac, nu lasă să pătrundă razele de lumină și atunci toate contururile sunt foarte accentuate. Și tot așa și operele muzicale. Opera muzicală nu e o chestiune abstractă, făcută pentru orice fel de instrument, ci e gândită pentru un anumit instrument. Când Vivaldi scrie un concert pentru mandolină, este pentru mandolină, adică pentru aceste posibilități, și nu pentru altceva. Nu toți interpreții păstrează în întregime această intuiție a lui Vivaldi, iar intuiția e dată și de aceste posibilități de a realiza opera adevărată. Lucrul acesta a fost înțeles foarte bine abia recent, când s-au găsit interpreți care au început să reconstituie și instrumentele lui Vivaldi. Uneori nu se știe exact cum erau și ce proprietăți aveau aceste instrumente. Cine știe exact? Cu toate acestea, trebuie să restaurăm logica autentică a creației lui Vivaldi, pentru că nu e firesc să cântăm la pian și să pretindem că e Vivaldi ceea ce el făcuse pentru alte instrumente. De aceea, tocmai cu privire la limbaj și la toate activitățile culturale, eu consider ca un fapt universal materializarea în limbaj. De exemplu, spun *creativitate* și aceasta e un fapt universal pentru toate activitățile libere sau creatoare ale omului; spun *semanticitate* și aceasta e universalul care evidențiază limbajul; spun *alteritate* și prin aceasta înțelegem faptul că limbajul, nu ca poezia sau arta, e întotdeauna și pentru alții, și al altora.

N.L.: *Și fiindcă e așa, ne-ar interesa să aflăm cum explicați ideea de gratuitate a artei, a poeziei...*

E.C.: Se pare paradoxal și eretic atunci când se spune că poezia nu se adresează nimănui. Realizarea, obiectivarea, subiectivizarea poeziei sau a artei sunt fapte absolute. Aici stă și etica artei, în subiectivizarea absolută: să nu cedezi în fața gusturilor altora; să nu cedezi ispitelor empirice, nici să admiți alte forme (asta nu e datoria artistului, ci e datoria criticului să evidențieze mai multe forme de realizare a artistului). Etica pictorului e de a nu admite decât modul lui de a picta, fiindcă altfel i se poate spune: „De ce pictezi dacă admiți că se poate picta și altfel?” Și, de altfel, am văzut care e purtarea artiștilor ce au și conștiința morală a artistului. Fiecare artist își spune: „Așa se pictează, și nu altfel!” Adică înțelege că el e subiectul absolut. Noi știm, din punct de vedere critic, că el nu e subiect absolut. Însă el și-a asumat această responsabilitate a oricărui subiect. Oricine va vrea să picteze, va trebui să picteze așa. Criticul are dreptul să spună: „Nu, se poate și altfel”, însă nu artistul. Etica artistului e cu totul alta. Pe când limbajul, dimpotrivă, e de la început dotat cu alteritate.

M.Ș.: *Poezia nu este tot limbaj...?*

E.C.: Nu, poezia e limbaj absolut. În poezie, în acest caz, limbajul e, pur și simplu, un material. Limbajul nu este niciodată opera unui subiect absolut. Aceasta e diferența. Când spunem că limbajul și poezia sunt același lucru, înțelegem numai faptul de obiectivare a subiectivității, înțelegem că subiectul e absolut. Și, prin urmare, dacă facem din limbaj ceva absolut, care se face numai ca să fie, atunci poezia e același lucru cu limbajul și nu putem deosebi poezia de limbaj. Dar limbajul nu e creația unui subiect absolut, ci a unui subiect dotat cu alteritate și care are conștiința intuitivă că e un subiect printre alte subiecte, deci nu e subiect absolut. Aceasta este acea particularitate a lui care e universală, este un fapt extraordinar al felului de a fi al limbajului, fiindcă noi nu avem posibilitatea să-i constatăm pe ceilalți ca fiind fiecare un subiect, fiindcă nu putem intra în conștiința lor. Când îi considerăm subiecte, îi considerăm în realitate, le atribuim și lor acea subiectivitate, adică le atribuim și lor posibilitatea de a fi și ei *Eu*. De unde înțelegem că noi putem fi pentru ei *Tu*, iar ei își asumă această evitate – acesta e marele mister și fundamentul limbajului. Apoi, se înțelege, pentru limbaj, pentru toate celelalte activități culturale contează materializarea, care nici ea nu este indiferentă.

La fel și faptul că limbajul se prezintă sub formă sonoră, și nu moartă. Sau să luăm ritmul. Dacă ceva e ritmic, și sensul e ritmic. Acest ritm nu e, pur și simplu, ceva adăugat ca o înfrumusețare a limbajului. Trebuie să fie așa. Se pot interpreta anumite modalități ale limbajului. Dacă s-au făcut odată așa, aceste expresii devin și în poezie expresii absolute. Iar atunci când sunt reluate, sunt o aluzie la acest text care de atunci a devenit *singurul text*. „Limbajul dihoremic”, ar fi putut-o spune orice român, dar Eminescu a transformat-o într-o expresie absolută.

Și acum, dacă cineva spune „limbajul dihoremic”, el face aluzie la Eminescu. Și înțelegem că această idee se poate transmite numai așa. Nu se poate spune altfel. Apropo de Eminescu. În legătură cu recenta discuție despre Eminescu, mi s-a părut imorală atât atitudinea apărătorilor, cât și atitudinea celorlalți. În realitate, era vorba de o idee critică, de „mitul Eminescu” și dezbaterea trebuia să-i vizeze pe cei care au transformat într-un mit superficial un mare creator și un mare poet. Paradoxal e că nimeni nu spune cine a creat acest mit. Nici nu sunt criticațiăștia, ci numai Eminescu. Se spune că se purta neglijent, că avea sau nu avea cutare lucru. Incultura acestor critici pur și simplu nedumerește. Mulți dintre ei cred că „mitul Eminescu” s-ar fi creat în timpul comunismului, mai ales în „epoca” Ceaușescu. Nu-i adevărat. Să vedeți ce scrie, de exemplu, Fundoianu despre Eminescu, ce scriau alții, mulți dintre care nici nu pot fi suspecți că ar fi naționaliști români, fiindcă sunt evrei.

M.Ș.: *Dumneavoastră spuneți, într-un interviu acordat unui post francez de televiziune, că Emil Cioran, întrebat dacă Dumnezeu există, ar fi răspuns...*

E.C.: Nu, nu spuneam despre Emil Cioran. Dimpotrivă, eu spun că Emil Cioran nu e un sfânt căruia eu i-aș fi devotat. El este negativitatea absolută, este negativitatea superficială, adică acel om capabil să nege, să nege negația și să nege negația negației. Nimic altceva. Pe mine m-a supărat și mă supără, în general, când se spune „cel mai mare filozof, cel mai mare gânditor”. Să vedem, într-adevăr, care este valoarea gândirii. Atunci am fost întrebat: „Dar Eugen Ionescu ce spune?” Ei bine, să nu repetăm greșeala românilor de dincolo de Prut și greșeala românilor în genere: de a considera anumite personalități ca și când ar fi toate de același nivel, mai ales dacă sunt stabilite în străinătate: „genialul Mircea Eliade”, „genialul Eugen Ionescu”, „genialul Emil Cioran”. Eugen Ionescu este, într-adevăr, un om genial, cu toate defectele lui. Despre Eugen Ionescu spuneam eu asta, pentru că el însuși a spus-o foarte bine. Ionescu devenise religios spre sfârșitul vieții și, când a fost întrebat dacă Dumnezeu există, el a răspuns: „Non. Dieu ne' existe pas. Il est”.

M.Ș.: *Voiam să Vă întreb care este diferența?*

E.C.: Diferența este că „a exista” sugerează un obiect în afara noastră, într-un loc în care l-ai putea constata. De altfel, și sensul etimologic al cuvântului *existere* înseamnă „a fi în afară, a fi aici, a se prezenta”. Pe când el spune că Dumnezeu nu este ca un obiect oarecare, pe care-l poți pipăi, trebuie să-l simți peste tot: și-n tine, și-n afară. „Il est.” Nu există așa ca obiectul ăsta... Existența e totdeauna o judecată de relație, adică stabilește că un obiect mental, pe care-l ai, îl găsești și-n afara minții, și-n afara conștiinței.

N.L.: *E o viziune...*

E.C.: E o viziune normală, creștină. Dumnezeu nu există ca obiectivare, ca

ceva în afară. Dumnezeu e această limită supremă și trecerea dincolo de această limită supremă a posibilităților umane.

M.Ș.: Când V-am vorbit telefonic despre ideea noastră de a deschide un institut de studii filologice, care V-ar purta numele aici, la Bălți, Dumneavoastră ați acceptat. Am încercat să obținem lucrul acesta, dar a intervenit o modificare de termeni, Senatul aprobând deschiderea unui laborator de studii filologice „Eugeniu Coșeriu”. Știu că lingvistica lui F. de Saussure a generat structuralismul, structuralismul lingvistic, structuralismul literar și, ca urmare, am vrea să știm, ca literați, care ar fi sugestiile Dumneavoastră în privința situării cercetării literare în orizontul conceptului Dumneavoastră de lingvistică integrală?

E. C.: E vorba de relații pe mai multe planuri, de exemplu, pe planul general al definițiilor. Pe acest plan, spuneam, problema e de estetică, de concepție a limbajului, de concepție a poeziei. În acest plan avem această definiție a relațiilor, în care e vorba de limbajul absolut al poeziei. Limbajul însă, ca atare, nu e absolut. Ceea ce înseamnă că și în critică, și în aprecierea operei poetice sau literare judecata inițială nu e lingvistică. Adică faptul de a spune *da* sau *nu* de către contemplator, de către cititor, în cazul evaluării poeziei, nu pune în valoare faptul lingvistic ca atare, ci e exact aceeași judecată ca în fața picturii sau a unei sculpturi, avem de-a face cu o acceptare a faptului că opera e așa cum trebuie să fie, adică e exprimarea unui acord cu necesitatea ei internă. A doua judecată este deja a criticului literar. Prin urmare, ea se deosebește de analiza lingvistică, fiindcă aceasta aspiră să afle care este intuiția și în ce constă unitatea ei. Poate fi o unitate rezultând din incoerența unității operei ca fapt pragmatic, atunci când e vorba de o operă cu miză practică și de o unitate a operei ca operă de artă. Eu exemplific întotdeauna această situație cu discursul lui Antonio din actul al III-lea al tragediei lui Shakespeare. E un discurs pragmatic perfect, pentru că își atinge exact scopurile: să ațâțe mulțimea împotriva adversarului său, elogiindu-l pe acesta. Și-și atinge, într-adevăr, scopul. E un discurs practic perfect ca discurs al lui Antonio. Iar pe de altă parte, e un discurs poetic, un model absolut de discurs practic ca discurs al lui Shakespeare. Deci ele coincid din punct de vedere material, însă ca model absolut de discurs practic. Ceea ce ar putea fi cu totul fără eficacitate ca discurs practic poate fi eficient ca model absolut de discurs de semnificație. În asemenea cazuri, eu dau ca exemplu tipul de discurs pe care-l întâlnim în piesele lui Eugen Ionescu, unde nu se ajunge la vreo concluzie și se pare că nici personajele n-au intenția să ajungă la o concluzie. Din punct de vedere practic, la Eugen Ionescu discursul e cu totul incoerent și fără sens, însă, ca operă de artă, e model absolut de discurs incoerent. De aceea și spuneam că e o judecată globală cu privire la intuiție și la punctul de vedere pe care-l adoptăm. Și într-un al treilea moment, e vorba de judecata ce rezultă din întrebarea: cum a făcut, cu ce mijloace a făcut autorul piesa? De obicei, criticul inteligent și care are multă experiență ajunge imediat. A spus *da*, ca simplu cititor, dar și în calitate de

om dotat cu simț analitic. A văzut unitatea și eventualele incoerențe. Și acum, fiind critic literar, iar critica literară nu se poate face fără limbaj, fiindcă și opera literară e făcută cu limbaj, deci intervine un moment când el se întreabă cum a făcut ceea ce a făcut autorul. Și dacă se întreabă de la început, înseamnă că celelalte două faze le are deja în gând și le-a soluționat, ca să spunem așa. Asta e relația pe care o văd eu... De aceea, din punct de vedere practic, inclusiv didactic, e cu totul absurd să separăm lingvistica de literatură și să considerăm, cum s-a considerat în epoca pozitivistă, numai limba vorbită, naturală și spontană ca limbă autentică. În schimb, limba literară ca artificială ș.a.m.d. Nu-i același lucru artificialul și artisticul. Dimpotrivă. Deși uneori se poate constata o spontaneitate totală a discursului, în general, la ea se ajunge cu mare greutate. Când Murnu descrie insula nimfei Calipso și zice că era *de livezi, de țelini și toporași*, nu mai e vorba de spontaneitate, ci de un imens efort de echivalare poetică, de căutare... [...]

E.C.: La începutul acestei noi „ședințe” a interviului nostru, aș vrea să mulțumesc încă o dată domnului Gheorghe Popa pentru frumoasa și cam exagerata *Laudatio*. Din partea mea, aș vrea să vă spun, mai întâi, că eu sunt, în general, împotriva sărbătorilor, a exagerărilor mai ales. Adică, am mai spus-o, atunci când se spune că noi îl avem pe „cel mai dihai dintre toți pe lume”, „pe cel mai...” din Europa sau din tot Universul. La limită, accept totuși această sărbătorire, fiindcă înțeleg că sunt considerat ca un fel de simbol al celor care nu s-au putut afirma, care, prin vitregia vremurilor, s-au mistuit pe undeva, fără ca să se audă și glasul lor. Prin urmare, eu cred că și Universitatea „Alec Russo” din Bălți, și iubita mea Basarabie au vrut să omagieze, prin persoana mea, toată generația din care fac parte, adică pe toți cei care ar fi putut fi poeți, oameni de știință, pictori, sculptori ș.a.m.d. și care nu s-au putut afirma, fiindcă nu s-au putut dezvolta în libertate, fiindcă s-au risipit și din punct de vedere fizic cine știe pe unde. Spunea dl Popa și sunt și vorbele marelui meu profesor Caraman de la Iași: „Bine ai făcut c-ai plecat, că, dacă nu, cine știe pe unde ți-ar fi albit oasele”. Eu am avut mare noroc și de aceea mulțumesc tuturor acelor pe care îi reprezintă astăzi și în numele cărora m-am afirmat pe plan național și internațional. Îmi spunea un coleg, după o conferință în Germania: „De unde scoți dumneata toate aceste lucruri?” Și-i răspund: „Eu am învățat la școală: la Bălți, la Iași, apoi în Italia, mai ales în Italia”. Și-mi spunea acest domn: „S-ar putea, dar substanța o aveți de-acasă”. Probabil că da, dar câți au avut aceeași substanță și câți ar fi putut să se realizeze în același sens. Am avut noroc. Spuneam că am avut noroc că, încă la școala primară, l-am avut învățător pe Roman Mândăcanu, un învățător pe care l-am iubit toată viața. Și el, tot așa, fiu de țăran, a studiat cu râvnă, umblând pe jos de la Mihăileni până la Botoșani, a făcut acolo școala normală și a devenit învățător la noi în sat, la Mihăileni. Într-un sens, anume Roman Mândăcanu a fost cel care m-a descoperit (când aveam abia 10 ani). Apoi am avut al doilea noroc excepțional, acela de a fi elev la Liceul „Ion Creangă” din Bălți. Nu știu dacă era cel mai bun liceu din țară în acel moment sau dacă reprezenta, pur și

simplicu, norma școlii românești între cele două războaie, fiindcă a fost într-adevăr un liceu excepțional în toate sensurile: și din punct de vedere științific, și din punct de vedere pedagogic, și din punct de vedere moral, mai ales prin faptul că profesorii (de diferite naționalități) erau cu toții uniți și în pedagogie, și în înțelegerea sensului național al culturii și al pedagogiei. Deși aveau diferite orientări politice, profesorii se înțelegeau perfect când era vorba de învățatură, când era vorba de aprecierea talentelor care se ridicau. Pentru mine sună straniu toate poveștile care circulau despre alte școli în ceea ce privește persecuțiile pe motive politice ș.a.m.d. La Liceul „Ion Creangă” din Bălți colaboram și cu celelalte instituții de învățământ (Bălțiul n-avea universitate, însă era un mare centru de învățământ, fiindcă avea mai multe licee: Liceul „Ion Creangă”, Liceul de fete, Liceul Evreiesc și, uneori, un profesor de la noi putea fi înlocuit, eventual, cu un profesor de la Liceul Evreiesc și viceversa. La Liceul Comercial, printre altele, se predă și engleză, care nu se predă la Liceul „Ion Creangă” și, mai mulți elevi, am luat meditații de la profesorul Malic, titular la Liceul Comercial. Erau și de la Liceul de fete „Domnița Ileana”, Liceul Profesional de fete, Școala de Arte și Meserii de băieți, adică o mulțime de școli. Anume la Bălți am avut această posibilitate de a-mi dezvolta cunoștințele de literatură sau critică literară. La Bălți se formase un centru de cultură și literatură românească, apărea revista *Cuget moldovenesc*, o revistă a elevilor, a profesorilor, a scriitorilor și a altor intelectuali atât de la liceul nostru, cât și de la alte licee și chiar din afara Bălțiului. Directorul nostru Marc Văluță era și directorul revistei *Cuget moldovenesc*, iar prim-redactor era poetul Petru Stati, care a fost apoi profesor la Liceul Național din Iași. Aveam și o societate a elevilor și, fără îndoială, revista noastră, *Crențuța*, care a devenit, nu numai prin meritele mele, una din cele mai frumoase reviste școlare din întreaga Țară, fiind recenzată de cele mai importante reviste ale vremii. Îmi aduc aminte prima recenzie, în care mi-am văzut și numele meu, era o recenzie în revista *Ramuri* de la Craiova. Trebuie să știți însă că revista noastră nu era singura revistă școlară de la Bălți. Și Liceul „Domnița Ileana” avea o revistă, se numea *Murmur*, și noi, în revista *Crențuța*, recenzam pe scurt și foarte critic revista Liceului de fete. Era o anumită diferență de nivel. Acum nu știu dacă, într-adevăr, critica noastră era justificată, însă noi ne permiteam să criticăm și, în același timp, să încurajăm eforturile acestei școli de fete, pe care, mai mult sau mai puțin, le protejam din punct de vedere critic și literar.

Tot aici, la Bălți, am învățat câteva limbi, mai ales franceza. Întâi cu doamna Cucer, apoi cu profesorul Socoliuc, care fusese mai mult timp în Franța și care a devenit apoi profesor la Universitatea din Cernăuți, adică era profesor de franceză de un nivel destul de înalt. Și chiar în anul al II-lea sau al III-lea, îmi aduc aminte, era un elev, fiu de oameni foarte înstăriți și chiar importanți, care voia să-l corecteze pe profesorul Socoliuc, spunând că mamă-sa cunoștea o altă pronunție. Supărat, profesorul Socoliuc i-a spus: „Mamă-ta a stat la Paris trei luni, în timp ce eu am stat acolo doi ani”.

La Liceul „Ion Creangă” am învățat destul de bine germana cu excepționalul profesor Englier, care ne trata cu o severitate și punctualitate tipic germane. Între altele, ne cerea să citim și să rezumăm în germană cărți pe care nu le aveam și trebuia să facem un supraefort ca să găsim cel puțin un exemplar. Liceul avea totuși o bibliotecă extraordinară cu cărți în limba română și în limbi străine, în franceză și germană în primul rând. Și eu am profitat de aceasta, citind foarte multe cărți, făcând rezumatul pentru Englier sau descoperind noi autori. Fără îndoială, Englier mai și exagera, dar era generos cu cei care îi urmau sfatul și încercau, într-adevăr, să citească, să facă rezumate sau chiar să elaboreze texte critice. Tot aici am învățat latinește, cu profesorul Pălămaru și cu alți profesori, aici am învățat grecește cu Gabor și apoi cu Kolesnikov. Și, vedeți după nume, erau de diferite naționalități. Am avut apoi marele noroc să studiez un an la această mare universitate care este cea din Iași, prima universitate românească. Aici am audiat cursurile unor profesori foarte valoroși, cum au fost Iorgu Iordan, la limba română, Marinescu, la limba latină, Simenschi (pe atunci era conferențiar) la limba latină (tezele le-am trecut cu Simenschi). Apoi, G. Călinescu mi-a fost profesor la estetică și critică literară, George Pascu – la istoria literaturii române vechi, Găzdaru – la filologia romanică, Petru Caraman, la filologia slavă. Și eu îi urmam pe toți, mă duceam la fiecare. La Călinescu, se înțelege, și acasă, fiind colaborator la *Jurnalul literar* încă de pe când eram licean la Bălți. Și, vorbind cu ei, cu acești profesori, urmându-le sfaturile sau, cel puțin, sugestiile, am scris atunci și ceva literatură. Între altele, după o conversație cu G. Călinescu despre importanța cunoașterii unei limbi străine și a limbii latine în particular, chiar a doua zi i-am prezentat o poezie scrisă în latină, scrisă bineînțeles în timpul nopții, se numea *Revelatio*, pe care Călinescu a apreciat-o foarte mult, de altfel cu aceeași generozitate pe care o manifesta întotdeauna pentru tinerii creatori. Pe de altă parte, în vacanță adunam material pentru revistele de lingvistică sau de filologie, cum observa în comunicarea sa de astăzi și domnul Gheorghe Popa. Aș vrea să amintesc încă o dată aici (nu numai pentru valoarea sa științifică) de profesorul Petru Caraman, a cărui valoare umană m-a cucerit printr-un gest, pe care nu l-am uitat niciodată (eu obișnuiesc să uit totdeauna lucrurile rele, dar nu uit niciodată lucrurile bune). Când m-am refugiat în Țară din Basarabia ocupată, ziarul *Universul* publica știri despre refugiați, despre locul unde se află etc. Dar eu nu aveam pe nimeni în Țară, familia mea rămăsese aici. N-aveam nici prieteni prea apropiați. Pe cine să anunț? Am anunțat Universitatea din Iași că m-am refugiat și că mă aflu în satul Trușești din județul Botoșani. După câteva zile, îmi sosesc 500 de lei, trimiși de profesorul Caraman, care era mobilizat la frontiera iugoslavă ca ofițer de rezervă și citise acolo această înștiințare în ziarul *Universul*. Îmi trimitea puținul său, 500 de lei fiind atunci o sumă foarte mare. Gestul m-a emoționat și m-a mișcat profund, mi-a arătat că totuși omenia, bunătatea și generozitatea se păstrează și la nivel universitar, dacă sunt sădite în conștiință de timpuriu. Apoi am avut norocul, într-adevăr, să plec în Italia.

Cine știe cum ar fi arătat cultura română astăzi, dacă mai mulți ar fi avut toate aceste posibilități: să faci școală la Mihăileni, să faci școală la Bălți, să înveți în primul an de universitate la Iași, să ajungi apoi să înveți în Italia!... Ce tristețe că nu le-au avut și cei care apoi s-au mistuit, au dispărut, fără a se putea afirma. Mă bucură că reușim să păstrăm acest regret, pe care l-am regăsit la mai mulți, inclusiv la Ion Druță, care spunea în primul număr al revistei *Glasul*, apărut cu caractere latine la Riga, că acest „glas” nu e numai glasul celor care scriu acolo, dar e și glasul tuturor aceluia care au dispărut. Toate aceste posibilități le-ar fi avut și alții, dacă li se deschidea drumul să se dezvolte într-o lume liberă. Gurile rele au clevetit mai târziu: „Da, l-a trimis Antonescu să studieze la Mussolini!” Adevărul însă e că nici Antonescu nu trimitea la studii și nici eu nu-l cunoșteam! Cu atât mai mult cu cât atunci când venise la putere Antonescu, eu aveam deja bursa pe care mi-a oferit-o, în realitate, profesorul de italiană Giuseppe Betronio. Unde mai pui că nu se studia la... Mussolini, ci la marile universități italiene, care păstrasera o independență totală și care nu depindeau, în niciun sens, de actualitatea politică din țară. În general, chiar și în acei ani tensionați politic nu exista niciun fel de oprimare a opiniilor științifice. Se înțelege că, din punctul de vedere al unei politici totalitare, care pătrunde până în știință și în organizarea muncii intelectuale, nu se putea concepe libertatea ca cea pe care am avut-o noi, pe care am avut-o noi toți, în Italia, la universitate, unde, chiar pe vremea mea și în timpul războiului, rectorul Universității din Padova era comunist și toată lumea știa că e comunist și era totuși rector și toată lumea îl aprecia ca rector. Și, ca să cunoașteți ce fel de atmosferă domnea pe atunci în universitatea italiană, vă rog doar să vedeți cui i-am dedicat eu *Lecțiile de lingvistică generală*. Cartea aceasta am dedicat-o la trei mari profesori, pe care i-am avut în Italia, și anume: Antonio Banfi de la Milano, Giovanni Maver de la Roma, Antonio Pagliaro, tot de la Roma. Ei bine, Antonio Banfi era comunist, Giovanni Maver era liberal, iar Antonio Pagliaro era fascist. Ei se apreciau între ei, se respectau între ei și eu nu le-am dedicat cartea pentru că unul era comunist, altul liberal și altul fascist, ci fiindcă au fost mari maeștri de cultură și de știință. Această conviețuire era cu totul posibilă și normală și acesta a fost un mare noroc, unul care m-a dus pe alte drumuri și pe alte căi, un drum pe care nu l-au putut avea cei care au dispărut. Și, în sfârșit, am avut și acest noroc să mă mut departe, într-o țară din America Latină, în Uruguay, țară căreia îi sunt recunoscător, păstrând până astăzi cetățenia uruguayană, fiindcă această țară mi-a permis nu numai să mă dezvolt mai departe, ci să încep a aplica, într-un mod cu totul liber, ceea ce învățasem în Italia. Mi-ați putea spune că m-am înstrăinat încetul cu încetul... Nu, nu m-am înstrăinat niciodată, fiindcă totdeauna am peregrinat, am umblat prin lume cu Mihăilenii mei în inimă, cu Bălții mei în inimă, cu Basarabia mea în inimă, cu Iașii mei în inimă, cu România și cu limba română în inimă. Mă-ntreba cineva: „Dar cum de vorbiți așa, sunteți basarabean și vorbiți fără accent?” Și pe mine mă supără teribil când cineva întreabă așa ceva și, de obicei, le răspund:

„Ești matale cel care ai accent, pentru că noi, românii din Basarabia, n-avem accent”. Însă ar putea avea dreptate într-un alt sens, pentru că eu m-am întors în România din străinătate, pentru foarte scurt timp, după 28 de ani, iar aici, în Basarabia, peste 51 de ani (am plecat în 1940 și m-am întors în 1991). Prin urmare... „cum de nu ți-ai uitat limba?”. Nu mi-am uitat limba și pentru că sunt, mai mult sau mai puțin, de meserie, însă nu mi-am uitat limba și fiindcă am trăit mereu cu ea, cu scriitorii și cu poeții români și chiar cu prozatorii români, pe care îi știam nu chiar în întregime, dar, în parte, îi știam pe de rost. E adevărat că mai știam pe de rost, tot așa, și din poezii latini, și din poezii greci. Când înotam, de exemplu, în Italia, și voiam să fac doi sau trei kilometri ce-i aveam ca măsură, neavând ceasul, recitam poemul *Domnișoara Hus* de Ion Barbu. Și dacă nu ajungeam încă la mal, începeam poemul din nou.

În acest sens, am trăit mereu acasă, deși mă găseam la Montevideo sau, poate, în Japonia, sau, poate, în Brazilia ș.a.m.d.

Gh.P.: *Domnule profesor, vorbești de setea de universalitate, de setea de învățatură, de setea de carte... Am vrea să aflăm ce V-a determinat să Vă limitați la o anumită știință, la filologie, iar în filologie – la lingvistică, iar în lingvistică – la lingvistica romanică și, în același timp, la teoria limbajului?*

E.C.: Eu cred că nu există posibilitate universală, în afară de această posibilitate întotdeauna concretă, limitată de specialitate. Spunea Hegel despre Aristotel că acesta era omul capabil să vadă tot universul într-o scoică, adică lua o scoică și vedea toate universalitățile, în care putea fi conținută noțiunea de scoică și vedea tot universalul într-o scoică. Cred că am învățat acest lucru în Italia și am încercat să-l aplic des încă în Uruguay, altoindu-l și elevilor mei, mai ales atunci când venea câte unul și se plângea că are o temă prea limitată și că ar fi vrut să scrie ceva mult mai vast și mai important, să facă toată teoria omului. Eu spuneam: „Nu. Poți să vezi omul întreg și printr-un fonem. Să studiezi, pur și simplu, un fapt lingvistic și vei vedea prin acest fapt tot limbajul și, prin limbaj, vei vedea tot omul și toate posibilitățile creatoare ale omului. Consider că acest fapt ține de însuși spiritul științei. Și mi-a plăcut, m-a impresionat faptul că domnul Gheorghe Popa a amintit tocmai această dimensiune etică. Trebuie să vă spun că nu știu cât va rămâne din ceea ce am putut realiza, ca om de știință, în lingvistică. Faptele, pe care le-am interpretat, vor fi interpretate altfel mai târziu. Se vor stabili poate alte criterii și alte perspective, însă ceea ce cred că va rămâne și așa dori să rămână este atitudinea etică în știință. Această atitudine etică, la fel ca multe din ideile mele, provine de la Aristotel și apoi de la Hegel: anume această identificare dintre *sein* și *sein sollen*, între *a fi* și *a trebui să fie*. Deci când vorbim de cultură, de știință și ne întrebăm care este esența culturii, a științei, ne întrebăm nu numai *cum este*, ci și *cum trebuie să fie*. Știința, dacă nu e știință cum trebuie să fie, dacă nu e știință ideală, nici nu mai este știință, fiindcă *sein* și *sein sollen* coincid în acest caz. De altfel, ca și în oricare

altă definiție. Atunci când dăm definiția omului sau când încercăm să facem descrierea sau caracterizarea omului și spunem, de exemplu, pur și simplu, că omul are doi ochi, cineva poate replica: „Da, dar eu cunosc un om cu numai un ochi, acesta nu mai este om?”

Da, este om, însă în definiția omului noi avem în vedere omul tipic, adică omul *cum trebuie să fie*. Și recunoaștem că este un om căruia îi lipsește ceva. Tot așa este și în știință și, în general, în cultură. De aceea aș dori ca să rămână această idee ca idee de bază pentru toți cercetătorii, pentru toți discipolii direcți sau indirecti. Și cred că am avut satisfacția să cultiv elevilor mei tocmai acest fapt, adică această idee: să spui lucrurile așa cum sunt, chiar cu pericolul unui sacrificiu personal și să înțelegi că etica, morala cercetătorului e aceea de a corespunde acestui *sein sollen* al științei. Trebuie să realizezi știința și critica ș.a.m.d. așa *cum trebuie să fie*. Și tot în această etică ideală, pe care am încercat s-o urmez în activitatea mea științifică și pedagogică, am încercat s-o aplic și în atitudinea mea cu privire la cultura românească și la limba română. Nu vă ascund că m-a durut profund, mai ales sub aspect etic, ceea ce s-a făcut recent în cultura românească în legătură cu așa-zisul „mit Eminescu”. Da, știu că reiau unele idei, dar țin să le accentuez. Nu e vorba aici de libertatea criticii, care trebuie păstrată, ci de imoralitatea acelora care, în loc să critice pe cei care ar fi creat acest „mit Eminescu”, l-au criticat pe Eminescu. Și nu din punct de vedere literar, estetic, ci chiar din punct de vedere uman, fizic ș.a.m.d., cu o lipsă totală de etică, neglijând cauzele acestui așa-zis „mit Eminescu”. Toți credeau că acest „mit Eminescu” s-ar fi născut în timpul dictaturii comuniste. Nu, acest „mit Eminescu” era mult mai vechi, mult anterior și, între altele, de exemplu, au contribuit la acest mit, au contribuit foarte pozitiv, de exemplu, Benjamin Fundoianu și Ilarie Voronca, ambii scriind adevărate *laudationes* pentru Eminescu. Și aceștia, am mai spus-o, nu pot fi suspectați de naționalism și antisemitism, fiindcă amândoi erau evrei și evrei care înțelegeau ce înseamnă poetul Eminescu nu numai pentru națiunea română, ci, în general, pentru orice națiune, pentru orice ființă. Și tot așa, spuneam, și cu privire la limbă, la cultura noastră moldovenească. S-a vorbit de moldovenism și se cunoaște această atitudine moldovenistă. Multă lume crede că eu aș fi antimoldovenist. Nu, nu și nu! Eu sunt chiar foarte moldovenist. Sunt, în cadrul românismului, moldovenist și, în cadrul moldovenismului, sunt bălțist și, în cadrul bălțismului, sunt mihăilenist. Ce vreau să spun cu asta? Există un moldovenism imoral din punct de vedere etic. E naiv și, chiar dacă este naiv, este imoral, pentru că nu poți să te exprimi pe probleme de această natură neștiind nimic despre ele. Și dacă nu e naiv, este și mai grav. Dincolo de aceasta există un moldovenism sănătos.

Ca om de știință, înțeleg să susțin și să pun în valoare ceea ce a dat Moldova (și nu vorbesc numai despre Moldova dintre Prut și Nistru, ci despre toată Moldova) culturii naționale, pentru că această contribuție este și o dimensiune specifică a culturii românești. Unul dintre primele mele eseuri a fost un eseu despre Ibrăileanu

(publicat când aveam 19 ani) și despre ideea de spirit critic în cultura românească, spirit critic pe care Ibrăileanu îl atribuia mai ales Moldovei și mai puțin Munteniei, unde se manifestă un spirit critic de tip pragmatic. Dar nu e vorba de un spirit critic moldovenesc opus României sau românismului, ci de o dimensiune tipică a românismului. Și se înțelege că, fiind moldovean, vorbesc cu un anumit orgoliu de ceea ce am dat noi, mai ales Moldova de Sus, cei din Țara de Sus culturii românești în toate privințele. Când spun că în regiunea asta, unde ne aflăm noi, de la Prut și până la Carpați, s-au născut Eminescu, Creangă, Sadoveanu, Stere, Hasdeu, Ciprian Porumbescu, Enescu, N. Iorga, marele pictor Ștefan Luchian ș.a.m.d., spun de fapt că e una din regiunile cele mai bogate în talente, în diferite domenii, astfel împlinindu-se o dimensiune a culturii românești. Și când e vorba de limbă, spun, da, într-adevăr, limba română literară are, în mare parte, un aspect, mai ales în fonetică, un aspect muntenesc sau din regiunea, să zicem, dintre Târgoviște și Brașov. Însă această limbă n-a fost făcută numai de munteni, la această limbă am contribuit și noi, moldovenii. Nu numai pentru că am adoptat-o, ci pentru că i-am dat pe primii mari scriitori în această limbă. Fiindcă primul mare poet în această limbă a fost un moldovean, Dosoftei, probabil de origine macedoromână; la această limbă au contribuit oamenii de știință, savanții de aici. Traducerea *Bibliei de la București*, care a fixat un moment al afirmării limbii române literare e, în mare parte, traducerea lui Nicolae Milescu-Spătarul, un cărturar moldovean și el, deci eu nu spun numai *Biblia de la București* sau *Biblia lui Șerban*, ci spun *Biblia moldo-valahă*. Și tot așa, mai târziu, faptul că tocmai formele moldovenești s-au păstrat, au fost refăcute și le avem și astăzi în limba literară e un moment simptomatic, adică am părăsit pe *crez*, *poci* și avem *pot*, *cred* ș.a.m.d. Peste tot, și în limba populară, chiar aici la Bălți și la Mihăileni.

Desigur, atunci când e vorba de norma acestei limbi, de limba exemplară, eu înțeleg să afirm norma moldovenească acolo unde este și mai rațională, și mai generală. Nu o normă moldovenească opusă limbii române, ci o normă pentru *limba română*. Adică eu spun limba română, nu o limbă moldovenească opusă limbii române, spun *mâne*, *pâne*, *câne* ș.a.m.d., nu *măine*, *păine*, *căine*, fiindcă aceasta este norma în realitatea tradițională, aceasta este și vorbirea, pronunțarea a mai mult de 3/4 din poporul românesc de pretutindeni. Deci, chiar și la nivelul limbii românești exemplare, înțeleg să afirm aspectul moldovenesc nu împotriva, ci înăuntrul limbii – această normă pentru toată România, nu numai pentru Moldova, ca și cum ne-am despărți de restul românilor. Iar când e vorba să afirm și valorile noastre locale și să vedem care este sensul lor, fără a pretinde să le aplicăm și limbii literare, și limbii comune, atunci semnalez că e foarte interesant să vezi că în graiul nostru moldovenesc există diferența dintre *dz* și *z* și că, dacă-l avem pe *dz*, știm că este un element vechi și că *z* este un fapt mai nou, știm să-l deosebim în: *dzamă* (care e mai vechi) și *pază*, de exemplu. Adică putem face o diferență între *ge* și *ji*, între *ji* și *ji*, între faptele vechi (cu *ji*) și cele cu *ji*. Spun aceasta, fără să vreau să impun această normă la nivelul exemplarității, deși, în acest sens, noi

am contribuit destul, de la Dosoftei până la Sadoveanu, cel puțin. Prin urmare, și în acest sens putem afirma valoarea, aspectele de interes particular ale graiului moldovenesc în cadrul limbii române. Ei bine, iar atunci când vreau să vorbesc ca între noi și ca la noi acasă, atunci nu mă tem că îmi vor spune că ești basarabean și nu știi bine românește, nu mă sfiesc atunci să spun: „Îi ghini și așa!”

Gh.P.: *Nu e o taină, într-adevăr, și constatăm lucrul acesta cu amărăciune, că lingvistica, iar Dumneavoastră susțineți acest lucru cu orice ocazie, teoria limbajului este mai puțin la modă decât alte aspecte ale culturii. În acest context, ce ar trebui să întreprindem noi ca să-l menținem ca domeniu prioritar, fiindcă anume limbajul definește fundamental ființa umană?*

E.C.: Întâi de toate revin la ideea că limbajul este, pe de o parte, una din formele culturii și, pe de altă parte, este forma întregii culturii. Prin urmare, cultura, ca tradiție în sine și ca interpretare, în acest caz și a culturii, și a științei, și a filozofiei etc. Toate acestea se fac numai prin limbaj. Și în afară de aceasta, limbajul are această posibilitate reflexivă de a vorbi și despre sine însuși, ceea ce nu au celelalte forme ale culturii. Adică așa cum pictura nu se poate picta pe sine însăși, nici sculptura nu poate, pe când limbajul poate vorbi și despre sine însuși. Și tocmai de aceea limbajul este dimensiunea fundamentală, fiindcă, într-un sens, e anterior diferențierii culturii. Hegel, în *Filozofia istoriei*, spune că limbajul este „grăbit”, adică limbajul conține diferite forme ale spiritului, înainte ca aceste forme să se desfășoare în istorie. De aceea marea întrebare pe care și-au pus-o unii e de ce limbajul nu apare printre formele spiritului la Hegel. Formele spiritului, se știe, sunt arta, religia și, apoi, știința și filozofia, în această ordine desfășurându-se și în istorie. Într-un anumit moment, spiritul fericit, spiritul mulțumit de sine însuși se manifestă în artă, în filozofie, religie etc. În acest sens, arta reprezintă totalitatea spiritului în acest prim moment care e și istoric, și ideal. În al doilea moment istoric și ideal, religia e cea care concentrează spiritul și, spunem, este manifestarea lui prin excelență. Tot așa, în sensul că religia conține celelalte forme, adică și știința e religioasă, și filozofia se face în și prin religie, arta e religioasă. Marea artă a epocii creștine este religioasă: e pictură religioasă, arhitectură etc. Al treilea moment se concentrează în știință și în culminarea științei în filozofie. Și atunci și religia intră în filozofie, și arta intră în filozofie, adică moare ca artă fericită și trăiește ca artă mereu mai încărcată de probleme și mai variată. Astfel a fost explicată această idee a lui Hegel. După moartea artei (se înțelege, știa foarte bine Hegel că arta nu moare ca atare, însă moare această artă fericită care conține tot spiritul și care nu aspiră la altceva, și care nu se problematizează), începe viața artei ca artă diferențiată și ca artă problematizantă. De unde și această reflexivitate a artei și a artistului, care se orientează mereu spre noi mișcări, spre noi orientări, spre noi curente. Și ne întrebăm până astăzi, dar modernismul?, dar postmodernismul? ș.a.m.d. Pe când toate aceste probleme nu se puneau în niciun fel atunci când arta reprezenta

totalitatea spiritului, adică arta greacă era, în acest sens, cu totul neproblematică: artistul știa ce trebuie să facă și făcea pur și simplu. Și arta conținea și religia lui, și filozofia lui ș.a.m.d. Faptul că limbajul nu ține deocamdată de aceste forme se explică mult mai târziu, abia în filozofia istoriei, prin ideea că limbajul este „grăbit” și le conține, înainte ca aceste forme să se prezinte ca atare, le conține pe toate, adică și artă, și gândire, și religie sau religiozitate. De aici ajungem și mai departe, tot cu Hegel, încă în primele desfășurări ale sistemului său, mai ales în filozofia numită *Filozofia reală de la Jena*; Hegel arată că limbajul nu e o formă între altele, fiindcă este una dintre cele două dimensiuni fundamentale ale omului, adică sunt două dimensiuni care umanizează omul, îl fac să fie om, aceste două dimensiuni sunt munca și limbajul. De ce? Ideea lui Hegel este următoarea (interpretată deja de mine): omul e o ființă și un fenomen cu totul singular în univers, el este ființa negativă care nu acceptă lumea, universul așa cum i se dă. Animalele schimbă puțin universul, pentru că au alte necesități, necesități elementare. Omul își creează lumea (după Hegel, omul nu este un animal, Hegel nu accepta niciodată această idee), mai exact o adaptează mereu, prin muncă, ființei sale biologice, adică își construiește, prin muncă, o lume care să corespundă ființei sale biologice și nici pe departe numai atât cât este necesar pentru continuitatea speciei (omul nefiind o specie între altele), ci prin adaptări și necesități mereu crescânde, adică munca e o activitate infinită în acest sens, o activitate liberă, care nu se mulțumește cu anumite rezultate, fiindcă omul, mai întâi, nu se mulțumește să trăiască în văgăuni, vizuini ș.a.m.d., în crăpături ale stâncilor sau în scorburi de arbori, ci construiește colibe și case, și bordeie, și palate ș.a.m.d. Și necesitățile acestea cresc mereu și cresc fără sfârșit: omul nu se mulțumește să treacă râurile prin vad sau pe trunchiuri de arbori aruncați peste râu, ci construiește poduri, nu se mulțumește să meargă pe cărări sau prin desişuri – construiește drumuri; nu se mulțumește să pască sau să mănânce fructele naturii așa cum i se dau sau carnea animalelor pur și simplu, așa cum mănâncă animalele carnivore, ci, mai întâi, ară și seamănă, și culege, fierbe carnea, coace pâinea. Și toate aceste necesități cresc și ele mereu, la infinit... Gândiți-vă numai care erau necesitățile noastre (și acum trecem dincolo de Hegel) acum o sută de ani sau ceva mai bine. Ne gândeam că este o necesitate imperioasă lumina electrică? Nu. Scriam la lumina lumânărilor. Și ne gândeam noi că nu putem trăi fără telefon sau fără televiziune? Acum nu mai putem trăi fără telefon și fără televiziune. Este o necesitate. Aveam nevoie de automobile? Nu. Nu aveam nevoie. Ne-am creat noi necesitatea și ea se mărește tot mai mult, aceasta este o modificare a lumii pentru ființa noastră biologică. Și această modificare se face prin muncă. Omul este singura ființă care muncește mereu. Animalele nu muncesc. Animalele își fac cuibul și-au terminat. Noi facem un cuib și apoi facem altceva, modificăm, apoi îl facem mai înalt, din fier, din beton armat ș.a.m.d. Ba mai mult, omul pune și natura să muncească pentru el, adică face mașini, instrumente și atunci această muncă e transmisă naturii. Natura

lucrează pentru om. Avem exemplul sondelor de petrol, care sunt puse acolo și apoi funcționează ele singure, automat, cu motoare. Omul face și din propriul său corp un instrument de muncă, pentru a modifica natura. Aici se gândește Hegel la poziția directă a omului, ca să aibă mână liberă, ca prin această mână liberă să schimbe natura, de unde și elogiul mâinii libere în socialismul marxist. Marx, ca antropolog, e pur și simplu Hegel rescris, manuscrisele din 1840 ale lui Marx sunt, pur și simplu, note după Hegel. De aici și această idee preluată și de marxism: elogiul mâinii libere ș.a.m.d.

Totul provine de la Hegel și de la această idee că munca este o dimensiune esențială a omului ca ființă spirituală și că omul nu acceptă lumea cum i se dă. Lumea i se dă ca un șir de impresii că toate sunt trecătoare. Nici nu mai putem astăzi spune cum i se dă exact. Deja am spus de acest verde iluminat de soare ș.a.m.d., însă când i se dă, i se dă fără ideea de verde, fără ideea de soare, i se dă numai așa. Sunt numai aceste impresii... Și atunci omul își construiește o lume de universalii, o lume care poate fi gândită, fiindcă lumea, așa cum ni se dă, poate fi gândită. Lumea, așa cum ni se dă, noi o putem reprezenta, însă reprezentarea este totdeauna concretă și particulară, adică e numai acest moment, care nu seamănă cu niciun alt moment. Și tocmai prin limbaj își construiește omul o lume corespunzătoare ființei sale spirituale – o lume care poate fi gândită, o lume care nu mai trebuie să fie prezentă în senzație. Putem vorbi cu aceste universalii, fără prezența lucrurilor. Putem vorbi de tot felul de lucruri imaginare și limbajul nu distinge deloc între lucrurile imaginare. În limbaj, *centaurul* și *calul* sunt cuvinte exact de același tip. Limbajul nu face nicio deosebire, o face numai lumea creată de om și care ne permite să o gândim. Se spune că și animalele ar avea un limbaj. În realitate, animalele n-au limbaj. De exemplu, cel mai celebru, cel mai discutat este cel al albinelor. Albinele au, într-adevăr, un sistem care, într-un sens, ajunge să fie un sistem de comunicare. Și anume: albina lucrătoare iese din stup și umblă căutând hrană, nectar. Când găsește undeva nectar, se întoarce la stup și dansează în poziție verticală, pe fagure, dansează în cercuri și face și diagonale și, prin acest dans, pe care-l simt celelalte albine, prin atingeri, comunică două lucruri: care este distanța unde se găsește hrana: cu cât distanța e mai aproape, cu atât mai multe cercuri; totodată, prin aceste diagonale, arată direcția și, corespunzător, celelalte albine ies și se duc acolo, găsesc același trifoi și încep să sugă nectarul. Ei bine, acest sistem, deja foarte complicat, nu e altfel decât ceea ce găsim la alte animale, mai puțin evolute în acest sens, adică ele au posibilitatea să reacționeze într-un anumit fel, într-un context concret. Și celelalte animale, din aceeași comunitate animală, reacționează într-un context exact așa ca atunci când un animal începe să urle. Fiindcă s-a întâmplat ceva, încep să urle și celelalte animale. Sau unul începe să fugă și celelalte animale fug și ele. Albina nu poate spune că n-a găsit nimic. Dacă n-a găsit nimic, nu dansează și nu comunică nimic. Albina nu poate spune că eram prea obosită și, adormind, n-am găsit nectar. Albina nu poate spune, nu-și poate aminti: „Ce miere găseam noi anul trecut aici!” Albina

nu poate minți. Nu poate spune că a găsit ceva și să trimită pe toate celelalte să-și caute hrană acolo unde nu este, adică nu poate face nimic din ceea ce se poate face cu limbajul, care nu depinde de contactul cu lucrurile, nu depinde nici măcar de existența lucrurilor. Ceea ce e cu totul fundamental pentru limbaj e că limbajul ne eliberează cu totul de contextul concret, material și de contactul cu lucrurile. Lucrurile noastre, în limbaj, sunt întotdeauna universale, lucruri care pot fi gândite în conștiință. Lucrurile care pot fi gândite arată că putem face, că ne putem imagina, le putem combina etc., putem crea alte lumi.

N.L.: *Ceea ce se face mereu în poezie, în artă...*

E.C.: Da, totdeauna facem o altă lume, o lume făcută eventual cu elemente din această lume, însă întotdeauna o altă lume. Și asta știm cu toții, de altfel, deși numai intuitiv, fără a fi filozofi sau experți. Adică fiecare om care l-a citit pe Dostoievski poate spune că a întâlnit un personaj dostoievskian sau că asta a fost o scenă cu totul dostoievskiană. De exemplu, când cineva a ars bancnote: atunci ar spune... Ceea ce înseamnă că fiecare operă de artă e un proiect de lume și știm cum vor fi lucrurile, și putem recunoaște, în lumea noastră, o situație dostoievskiană, un personaj dostoievskian ș.a.m.d. Adică înțelegem că sunt mereu alte lumi posibile și care își au necesitatea lor internă. De aici și tot fundamentul criticii de artă – să determine care este acest proiect de lume și care sunt legile noi ale acestui proiect de lume, care e fiecare operă de artă. Când se spune, de exemplu, că arta e imitația naturii, trebuie să conștientizăm ce înțelegem prin asta. Aristotel nu considera defel că se copiază natura, ci înțelegea că arta e o obiectivare, un *a face* natura. Kant explică foarte bine că artistul *face natură*, adică face lucruri care au aceeași necesitate pe care o au lucrurile naturale, care sunt așa cum sunt. De fapt, mult mai înainte de Kant, în filozofia engleză găsim explicația acestei idei a imitației naturii. Deci nu e vorba de imitarea acestei naturi *naturata*, adică deja făcută, ci e vorba de imitarea naturii *naturans*, adică a naturii care face natură, ceea ce sugerează o reproducere a procesului prin care se nasc lucrurile naturale, și nu copii după natură, cum spunea Iacob Negruzzi, e o creativitate care produce, e o reproducere a acelorași procese. Și tot așa, această eliberare de lucruri, de contextul imediat permite fundarea științei, adică atunci când avem universalizările, ne putem întreba cu privire la această esență a lor. Și atunci ne întrebăm ce e un copac sau ce e o plantă, descoperim trăsăturile caracteristice și facem botanică, ne întrebăm care sunt elementele cutare și facem fizică. Cât privește lucrurile imaginare, desenăm pătrate sau cercuri, iar apoi ne întrebăm care sunt proprietățile lui, ale cercului etc. Prin urmare, nimic nu ar fi fără intuiția lucrurilor din natură, nici cercul, nici pătratul, nici măcar linia.

N.L.: *Domnule profesor, cum ați caracteriza condiția culturii, în general, și condiția culturală a omului de azi, în această perioadă numită de filozoful italian Gianni Vattimo „epoca informației generalizate”.*

E.C.: Îmi aduc aminte de o povestire a lui Anatole France, când un sfânt, nu știu care, îi îmbie pe niște copii și-i duce spre o mănăstire, punându-le întrebări simple, ca, de exemplu, „cât fac doi ori doi?” sau „ce este Dumnezeu?”. Adică întrebări cât mai simple. Anatole France zice că: „Je ne pouvais pas répondre à ces questions”. Nu pentru că era incult și nu putea răspunde la aceste întrebări „simple”... Eu, în general, mă opun acestor idei că poziția omului s-ar putea schimba prin ceea ce a făcut omul însuși. Și vorbind de o poziție generală a omului într-o epocă sau alta, trebuie să observăm că, în realitate, toate aceste aspecte tehnice și de globalizare, deși nu cu atâta acuitate, au existat întotdeauna. S-a pus, bunăoară, întrebarea cu privire la tehnicizarea limbii. Întotdeauna a existat o anumită tehnicizare a limbii, numai că nu era aceeași. Adică noi, în limba română veche, avem o tehnicizare în limba bisericească, pe care noi, în cea mai mare parte, nu o mai înțelegem. A urmat o altă tehnicizare, și tot așa până la ideea, mai generală, că tehnica sau progresele tehnice ar mărgini sau ar micșora posibilitățile umane ale omului și le-ar dezumaniza. Acestea sunt subiecte interesante pentru literatura fantastică. Omul care devine robot sau omul dirijat de roboți ș.a.m.d., însă această tehnică am făcut-o noi și, se înțelege, putem și să o dominăm și dacă am făcut-o noi, înseamnă că ea corespunde anumitor necesități și dacă nu corespunde, să se demonstreze că nu corespunde și s-o eliminăm sau să rezistăm. Eu, de exemplu, rezist și scriu tot cu mâna, totdeauna, și nu întrebunțez computerul. Uneori sunt întrebat: „Cum se poate ca Dumneavoastră să n-aveți măcar un calculator portabil?” „Nu, n-am, pentru că n-am nevoie.” Mi se răspunde: „Dar e mult mai ușor să scrieți la computer!?” Nu, pentru mine e mult mai ușor să scriu cu mâna și să corectez, apoi să mă întorc. Deci nu cred că pot fi schimbări esențiale. M-am ocupat de problema aceasta într-un studiu care s-a publicat tot în cartea mea *Omul și limbajul său*, e vorba de articolul *Limbajul și înțelegerea existenței omului actual*. [...]

N.L.: *Domnule profesor Coșeriu, despre complexele culturii române s-a vorbit în general din interior, fără o distanță și experiență care să favorizeze o reflecție mai puțin sentimentală. Iată de ce vă întreb dacă are sau nu cultura română motive să se simtă complexată în raport cu Occidentul, în raport cu lumea în general?*

E.C.: Eu cred că da, da, fără îndoială, putem afirma că avem o cultură solidă, importantă, avem mai ales o literatură importantă, ceea ce reprezintă o dimensiune însemnată a culturii. G. Călinescu însuși spunea că avem o mare literatură și că, în anumite cazuri, dacă limba română ar fi fost o limbă de circulație universală, atunci și anumite opere literare ale noastre ar fi avut un alt răsunet. El vorbea despre *Alexandru Lăpușneanul* al lui C. Negruzzi și spunea că ar fi fost o operă celebră, alături de *Hamlet*. Și așa cum ne amintim de „A fi sau a nu fi”, așa ne-am fi amintit de „Dacă voi nu mă vreți, eu vă vreau...”. Dincolo de acestea, trebuie de spus că așa cum mi se arată mie lucrurile, cultura română este bolnavă, după părerea mea, și tocmai de aceea se simte complexată, bolnavă de lipsă

de simț critic. Adică, în cultura română, fie că e vorba de Basarabia sau de un alt spațiu, noi n-avem o instanță care să poată stabili o scară a valorilor. Nu avem în cultura română o viziune suficient de variată și diferențiată pentru a deosebi și a diferenția valorile, pentru a le da un contur universal. Câteva aspecte: în general, se manifestă un fel de vocație a omologării cu hurta. S-a văzut: scriitorii români din străinătate sunt puși la același nivel. Cineva chiar aici sau, poate, la București, mă întreba dacă trebuie să-l adăugăm și pe Emil Cioran pe o anumită listă pe care trebuia să figurez și eu... Ei bine, am mai spus-o, Eugen Ionescu, Emil Cioran, Mircea Eliade, toți parcă ar avea același grad de notorietate. Dar nu, nu, e o mare diferență între ei. Eugen Ionescu e, într-adevăr, un om genial, un mare creator; Cioran este un autor foarte apreciat, însă de un alt nivel, nu de cel mai mare... Noi îl căutăm mereu pe cel mai mare. Ei, asta, pe de o parte. Pe de altă parte, și tot așa când se prezintă de multe ori în revistele noastre savanți plecați în străinătate. Toți sunt de mare valoare, toți excelenți, celebri etc., etc. Și mă întrebau niște băieți care mi-au luat un interviu: „Bine, dar și Dumneavoastră vă spunem tot așa, «cel mai mare»?!” E adevărat, dar pe mine mă supără atunci când sunt apreciat de cei care nu pot aprecia. De ce totuși pot accepta? Fiindcă cei care spun acest lucru nu o spun ei ca o apreciere a lor, ci văd întâi aprecierea făcută din partea celorlalți, adică făcută de străini, confirmând de fapt: străinii susțin asta. Prin urmare, există cel puțin o bază pentru a susține ceva. Și, în al doilea rând, fiindcă în Basarabia eu sunt considerat ca un fel de simbol al aspirațiilor basarabenilor și, implicit, înțeleg și accept chiar și această exagerare, fiindcă această exagerare are o funcție națională în Basarabia, ceea ce mi se pare că e cu totul altceva. Prin urmare, lucrurile pe care le spune orice om cu scaun la cap, pe care le-am spus și eu despre limba „moldovenească” au, pentru basarabeni, o anumită greutate, au un anumit prestigiu și sunt ca o armă tocmai fiindcă își atribuie această autoritate, spunând și încurajându-se: „Iată ce spune Coșeriu despre limba «moldovenească»”. Și atunci, până și Snegur se convinge și spune că da, marele nostru savant, *doctor honoris causa* ș.a.m.d. spune că limba română e adevăratul nume al limbii... E vorba deci de această funcție de simbol, iată de ce accept. Dar aceasta nu se poate accepta ca regulă, ca normă și, mai ales, nu se poate accepta dacă prețuirea și aprecierea, plasarea pe treapta cea mai înaltă provin de la cine nu e capabil, în realitate, să te aprecieze. Al doilea aspect, care ține de altfel de aceeași lipsă de viziune, e această concentrare asupra lingvisticii, a culturii și a literaturii franceze. Adică ceea ce vine din Franța este important, este modern, e universal... Și, de multe ori, anumiți lingviști francezi care sunt citați, urmați ș.a.m.d. sunt inferiori unor lingviști români și n-ar fi fost citați dacă erau români. La Suceava, la o festivitate academică, am văzut o franțuzoaică, o nulitate totală, una care bate atâta drum și vine să spună prostii. Nu e de mirare deci că, citindu-se o informație întâmplătoare, iar apoi reluând-o la nesfârșit, se ajunge la aceea că o carte nesemnificativă începe să devină autoritate. Aceasta și fiindcă nu toți au sau au avut aceleași posibilități de informare. De aceea zic, într-o viziune europeană, noi

facem altfel, știm sau încercăm să știm să stabilim care este diferența dintre valorile cutare sau cutare și... discutăm, dar nu cităm... citate. Cum s-a făcut, în general, cu aceeași lipsă de simț critic, cu savanții sovietici, cu critica literară și lingvistica sovietică. Adevărat că există, și mai mult în poetologie decât în lingvistică, valori și în fosta Uniune Sovietică, între altele, l-aș aminti pe N.L. Grigoriev, autorul unei cărți care se numește *Поэтика слова* și care îl citează foarte mult pe Coșeriu, arătând că a înțeles ceva despre poetica limbajului. Sunt însă și mari autori de banalități. Mai ales în lingvistică. Și revin la marea stimă a unor lingviști basarabeni pentru Budagov, care e un lingvist foarte modest. E adevărat, trebuie să se facă și istoria acestor contacte cu lingvistica rusă, dar trebuie concomitent să se facă și altceva, să se observe dacă aceste contacte întâmplătoare au produs apoi vreo idee viabilă. Și atunci toți ceilalți, care n-au citit și care n-au avut posibilitatea să citească, se bazează pe aceasta și repetă același lucru, iar pe de altă parte, acest mod de a întrebuița, de a utiliza contactele întâmplătoare e, în parte, o lipsă de etică profesională a criticilor, care nu înțeleg că datoria profesională a celui care știe ceva și care a avut o informație este să o dea tuturor. Este urât când cineva, deținând o informație, o păstrează în secret, o utilizează numai el, pentru ca nu cumva s-o afle și colegul.

M.Ș.: ...care-i mai ager; poate...

E.C.: Da, pe când omul de cultură, care trebuie să fie o ființă morală și conștientă de morala culturii, i-ar informa imediat pe ceilalți. Ar spune: „Iată ce-am găsit. Sunt idei foarte noi. Vă dau și vouă. Citiți! O s-o multiplicăm imediat, ca s-o citească toți”. Așa aș proceda eu, de exemplu.

M.Ș.: Asta am văzut... îți dau și ție. Trebuie să citești...

E.C.: Da, asta trebuie să se facă și să se facă peste tot. Mai ales atunci când informația este insuficientă. Ideile nu se pierd când se împart. Știința este o formă de împărtășanie. Dacă am o idee și chiar dacă ți-o dau și ție – nu este ca și cum ți-aș da o sută de lei și eu să nu-i mai am. [...]

N.L.: Apropo, de postmodernism și de o problemă cum este cea a canonului... Domnule profesor, când spunei „valori tradiționale” să subînțelegem că ar fi vorba... de un canon? Și, în genere, m-ar interesa dacă admiteți existența unui canon la nivel european?

E.C.: Eu cred că nu putem stabili un canon definitiv, aceasta și pentru că activitatea în cauză este și una practică, pragmatică... Prin urmare, există un anumit canon pe care trebuie să-l avem pentru un anumit moment istoric și pentru un anumit scop, mai ales critica are nevoie de el. Cât privește valorile tradiționale, prin ele înțeleg valorile tradiționale specifice dezvoltării culturii românești în condițiile feudalismului, dar există valori tradiționale și într-un sens mult mai vast, adică european și, e posibil, universal. În ceea ce privește valorile noastre,

este important să vedem cine a avut un rol creator la un moment dat. Și atunci spui, Conachi este o *valoare tradițională*. Putem să râdem, dar este adevărat. Pentru teoria literară marxistă, el era un retrograd, pe când pentru orice spirit onest, Conachi era un progresist...

N.L.: *...având o valoare întemeietoare...*

E.C.: Când venisem, de Ziua Limbii Române, pentru prima dată în Basarabia, s-a dezvelit pe Aleea Clasicilor bustul lui Stere și, fiind acolo și cineva de la București, a întrebat: „Dar de ce i-ați pus bust și lui Stamatî?” Vorbea deci fără să înțeleagă ce a însemnat Stamatî atât pentru literatura românească, în general, cât și pentru literatura din Basarabia. Călinescu l-a văzut însă în proporțiile lui adevărate. A văzut și dificultățile de expresie, dar și faptul ce poet robust a fost Stamatî. În acest sens trebuie să înțelegem noțiunile de valoare tradițională și de canon: o creativitate la un anumit moment dat și, se înțelege, dacă se poate, evaluezi și nivelul lui european sau universal. Adică afirmăm, de exemplu, că la un moment dat, cât privește istoria Imperiului Otoman, istoricul cel mai înaintat și cel mai cunoscător a fost Cantemir, la un moment dat, ulterior, tot așa a fost Nicolae Iorga și tot în privința Imperiului Otoman. Da, putem spune așa, pentru că, iată, s-a tradus Cantemir și lucrarea sa a rămas drept o istorie exemplară a Imperiului Otoman. Apoi intervine Iorga și, tot așa, istoria lui e considerată ca una din istoriile exemplare ale Imperiului Otoman, recunoscută și în Occident. [...]

M.Ș.: *Domnule profesor, cum ar trebui să fie interpretată literatura din perspectiva lingvisticii integrale?*

E.C.: Aș răspunde pe mai multe căi. Prima cale e să stabilim poziția literaturii și a limbii literare în cadrul limbajului. Mai întâi, să stabilim identitatea originară între limbaj și poezie la nivelul cel mai înalt, și anume prin faptul că atât limbajul, cât și poezia sunt obiectivarea subiectului. Subiectul se realizează pe sine însuși în lume și această obiectivare este anterioară cunoașterii practice și cunoașterii științifice a lumii, în sensul că e anterioară distincției însăși dintre adevăr și neadevăr. La fel cum e anterioară distincției existență și inexistență atât în limbaj, cât și în poezie. Prin această problematică, deja verificată, literatura, fiind întotdeauna creație de limbaj și prin limbaj, ocupă o poziție esențială și în lingvistică, și în lingvistica integrală. Ajungem să înțelegem astfel că limbajul nu e pur și simplu limbaj în poezie, că poezia este numai artă, numai obiectivarea unui subiect absolut și subiectul de limbaj e un subiect dotat cu alteritate ș.a.m.d. Apoi, pe un plan deja mai redus, mai puțin general, privitor la limbi, și nu la limbaj în general, nu la creația lingvistică în general, literatura este locul prin excelență al creației. Iar fiecare act lingvistic în vorbire și în scriere este într-o măsură oarecare creație, este creator, însă acolo unde creația se concentrează și unde, din punct de vedere și cantitativ, o putem constata, este tocmai în aceasta, în poezie și în literatură în general. Și deci dacă înțelegem limbajul, în general, ca o formă a creativității

și căutăm să arătăm că această creativitate și acest act constituie în fond o parte neexplicată în întregime în lingvistică și în stilistică, ideea este următoarea: dat fiind faptul că limbajul este creativitate, să vedem unde se prezintă evident, la modul cel mai evident și mai concentrat creativitatea. Putem demonstra luând trei aspecte, adică posibilitatea pedagogică de a dovedi creativitatea limbajului. În loc să dăm exemple de felul „Calul fuge” și „Găina vecinului meu...”, avem exemple, într-adevăr, de creație de limbă română în ceea ce are un efect nu numai cu privire la învățarea limbilor și a regulilor de limbă, ci și pentru cultivarea gustului pentru literatură, când i se dau elevului exemple. Cât privește limba, opinia mi-am expus-o de mai multe ori în diferite conferințe de pedagogie lingvistică, despre învățarea limbilor ș.a.m.d. Eu personal îmi amintesc și nu uit niciodată anumite reguli ale limbilor, fiindcă le-am învățat în poezie. Poate nu mi-aș aminti ce înseamnă cutare verb în greacă dacă-l învățam pe de rost sau dintr-un dicționar, dar pentru că l-am învățat într-o poezie a lui Alceu, nu-l pot uita niciodată. Adică limba greacă pe care am învățat-o de la Homer și de la Sapho, de la Alceu și de la Platon, această limbă greacă este mult mai solidă și mai înrădăcinată decât o limbă greacă pe care aș fi învățat-o urmând fraze făcute numai pentru a cunoaște anumite reguli gramaticale. Pe când aceste fraze, deși nu conțin rigori gramaticale, sunt însă, în același timp, fraze de neuitat prin valoarea lor literară. Și deci, în același timp, cultivă și simțul, și gustul elevilor pentru literatură. Și mă gândeam eu la fapte care par uneori elementare, cum sunt așa-zisele părțile în limba germană, un fapt caracteristic pentru limba germană, aceste părțile schimbă puțin sensul sau îl precizează. Ei bine, dacă se studiază într-o povestire a lui Kafka și se vede ce face Kafka cu ele, atunci cred că nu se mai uită. De exemplu, există un text al lui Kafka în care un animal își construiește o vizuină. El e foarte fricos și se simte primejduit din toate părțile și atunci își zice că vizuina sa e bună, dar dacă dușmanul vine pe partea cealaltă, trebuie să sape o galerie falsă. Deci e mereu cu impresia că încă nu și-a construit o vizuină cu totul sigură, fiindcă dușmanul ar putea veni pe partea cealaltă și va intra pe galeria asta și el, atunci, ce să facă. Și întreg textul este presărat cu părțile. Aceste părțile au funcția de a preciza mereu sensul direct, adică de a face din ce în ce mai precis sensul. Când întrebunțezi pentru fiecare și simți nevoia de a preciza, adică este o nesiguranță totală, fiindcă te întrebi mereu dacă ai precizat în întregime și destul sau dacă mai este încă ceva neclar. Și atunci toată nesiguranța, teama asta a animalului e exprimată prin această întrebunțare a părțicelilor și vedem cum acest animal este oricum condamnat la moarte, pentru că și-o pregătește el însuși, pentru că toată viața va continua să încerce să prevadă încă ceva...

Deci, în acest sens, cred că putem vorbi de o poziție importantă din punct de vedere filozofic, importantă din punct de vedere teoretic și, în sfârșit, importantă din punct de vedere practic și pedagogic. Literatura și literatura ca artă e locul, prin excelență, al creației. Acolo se manifestă creația și acolo se manifestă și utilizarea posibilităților pe care ni le oferă limba.

Aș invoca aici o bună idee a lui Dumitru Irimia: nu e nevoie să fie ceva nou, tot ce e de multe ori e o utilizare nouă a posibilităților limbii și deci e o posibilitate pe care Eminescu o utilizează în întregime. Și lucrul acesta are și el o importanță pedagogică, fiindcă arată că și vorbitorul comun, dacă își dă seama de ceea ce este dat deja în limbă, poate înțelege utilizarea în poezie și că Eminescu și alți poeți nu-i sunt opaci. Aș spune că dacă s-ar putea face o predare combinată a limbii și literaturii așa cum o înțeleg eu, atunci ar trebui să-i studiem la lecțiile de limbă mai ales pe marii creatori. În cadrul limbii române, ar fi, de exemplu, Cantemir, Eminescu, Sadoveanu, Coșbuc, Arghezi, Barbu... Zic astfel pentru cazul dacă s-ar preda limba așa cum o înțeleg eu. Am scris despre aceasta mai multe și trebuie să se înțeleagă că nu atât trebuie să se predea limba, ci trebuie să facem educația lingvistică, adică să o facă profesorul de limbă națională, pentru că nu poate face această educație altcineva. Trebuie să facă toată educația lingvistică, adică să facă educația lingvistică generală cu privire la nivelul textual sau cu privire la nivelul vorbirii de circumstanță, deci și la nivelul pe care eu îl numesc idiomatice. De multe ori, profesorul de limbă și literatură, fiindcă nu are prea mult timp, înțelege că trebuie să facă numai gramatică, numai sistemul limbii și nu mai face vorbirea în general, adică vorbirea în circumstanțe.

Educația lingvistică anterioară, chiar în tradițiile noastre, era mult mai bogată, fiindcă, de exemplu, în Evul Mediu educația în general începea cu educația lingvistică. Adică se preda și gramatică, și retorică, și dialectică, toate cu privire la limbaj și la întrebuițarea limbajului. Și apoi se trecea la lucruri, la cunoașterea lucrurilor. Vreau să spun că e bine să se separe aceste limbaje de lucruri; or, cantitatea de aspecte care se studiau întreținea cu mult gramatica în calitatea ei de știință sau descrierea unui sistem gramatical, fiindcă se făcea întrebuițarea limbii în diferite circumstanțe, se făcea întrebuițarea limbajului în căutarea adevărului, în discuție, adică în dialectică ș.a.m.d. Pe de altă parte, asta înseamnă că toți profesorii ar trebui să se înțeleagă ei înșiși, pentru că, orice materie ar preda, ei se manifestă și ca profesori de limbaj. Trebuie să se înțeleagă deci că *expresia lingvistică nu e o obligație exclusivă a profesorilor de limba română, germană etc.* În anumite țări, unde se ține mult la educația lingvistică (în Franța, de exemplu), fără buna cunoaștere a limbii franceze n-ar putea trece cineva la un examen de istorie sau la matematică ș.a.m.d. Eu am început să mă ocup de asta, fiindcă într-un moment mi-am amintit că profesorii de filozofie, de exemplu, corectau tezele numai din punctul de vedere al ideilor, fără a ține seama de faptul că erau scrise foarte prost și cu incoerențe. De asta, chipurile, să se ocupe profesorul de limba spaniolă, fiindcă eu... „filozofez”. Și profesorul de istorie tot așa... Dacă teza e scrisă cu piciorul stâng, n-are a face. Prin urmare, aceasta înseamnă că trebuie să facem noi educație lingvistică și să educăm și profesorii, fiindcă de la cei vechi ne-au rămas aproape numai texte scrise bine. Chiar mă întreb uneori cum se face că toate aceste texte ale scriitorilor antici sunt texte bine scrise, fluente, chiar la scriitori nu prea dotați, precum Xenofon, de exemplu, care nu are

capacitatea expresivă a lui Platon, nici plasticitatea lui Aristotel, însă textele sale sunt foarte bine scrise. La fel, cum se face că astăzi o mulțime de texte, chiar la nivel academic, sunt prost scrise, fără o cunoaștere și fără îndemânare în mânuirea limbajului. Nu spun că ar fi un model, o regulă, dar am deschis recent o cărțuție de proză publicată de Editura Uniunii Scriitorilor din Republica Moldova și am constatat că e scrisă într-o limbă de necrezut.

Din păcate, se scrie uneori cu greșeli de limbă, inclusiv în cărțile de știință. În cartea pe care am scris-o pentru profesorii de limbă națională, în spaniolă, care încă n-a apărut, citez din tot felul de opere științifice și de lingvistică expresii de astea greșite, incoerente, cu anacoluturi de tot felul ș.a.m.d. Deci în anumite comunități (eu am avut o astfel de experiență în comunitatea de limba spaniolă) cartea se scrie prost, la un nivel la care nu se scria prost mai înainte. Foarte multe greșeli elementare de limbă, în sensul că textele sunt cu totul incoerente pentru spaniolă. Da, dar o greșeală poate deveni apoi regulă. O acceptăm? Când devine regulă, o vom accepta, însă nu cred că e bine să ai abateri... Altceva dacă această abatere este intenționată și apoi dacă se vede de ce. Bine, veți spune, greșeli de limbă găsim și la Cervantes, și la cutare. Pe Cervantes îl iertăm și lui îi tolerăm și o greșeală de limbă, însă nu îl prețuim *pentru* aceste greșeli de limbă. Trebuie să fii mai întâi Cervantes și atunci ți se pot ierta și greșelile, dar până n-ai devenit Cervantes nu-ți iertăm nicio greșeală.

M.Ș.: *Dar nu ar fi un paradox aici, domnule profesor? Dumneavoastră vorbeați despre crearea unor expresii care nu sunt normă, nu sunt în uzul limbii, dar există în virtualitatea limbii. Pentru moment, acestea pot să pară greșeli...*

E.C.: Acestea sunt întotdeauna acceptate. Și nu spun că sunt greșeli, dacă se vede că sunt motivate în texte, că sunt intenționate. Această posibilă confuzie între materialitatea faptelor și sensul lor e, într-adevăr, foarte frecventă, însă este ceea ce fac doamnele burgheze neștiutoare, care, în fața unui tablou abstract, spun: „Păi, așa pictează și băiatul meu de cinci ani”. Numai că băiatul ei de cinci ani pictează așa pentru că nu știe, pe când artistul pictează astfel pentru că așa vrea și mai și știe și să picteze. Și această abatere și simplificare, și infantilizare este o formă de creație la un artist, pe când nu e formă de creație la copil, care e numai neîndemânatic, neformat. Asta, pe de o parte, iar pe de altă parte, de foarte multe ori aceste fapte sunt abateri, create în acord cu sistemul, însă pe acestea nu le remarcăm sau le remarcăm dimpotrivă, ca forme de creație lingvistică, fiindcă avem și noi același sistem. Vă dau două exemple. Un personaj de Victor Eftimiu, bulgar, se pare, spunea că a creat cuvinte care nu se găsesc în dicționar. Le-a creat așa de bine și într-un perfect acord cu sistemul limbii române, încât sunt întru totul acceptate. El critica și spunea, de exemplu, că *în-treolaltă* nu există în limba română. Însă în limba română avem *laolaltă*, *delaolaltă* și atunci când el vorbește despre o încăierare, zice că „s-au încăierat întreolaltă”. Și e cu totul acceptabil, e foarte bine făcut, încât noi nici nu observăm. Tot așa,

un alt exemplu. În limba română actuală adjectivul se declină ca și substantivul: spunem *fereastra deschisă* și *a ferestrei deschise*. Totuși, dacă se face o pauză sau se întrerupe cumva continuitatea dintre substantiv și adjectiv, adjectivul nu e plasat imediat înainte de substantiv sau imediat după substantiv, nu se mai face această declinare. S-ar putea face, însă e foarte bine să se facă așa ca toți s-o acceptăm, nici să n-o observăm. Ion Barbu scrie: „în gânduri încărcate, când căutam pe jos/ Argintul unei scule de preț atunci picată...” Deci nu zicem de ce nu „picate”, fiindcă e noul ce se introduce în limba română. Declinarea se pierde, când nu se mai face. Sau în *Din ceas, dedus...* „Din ceas, dedus adâncul acestei calme creste,/ Intrată prin oglindă în mântuit azur...” Cine observă, dacă nu e lingvist, că Barbu spune „intrată”, și nu „intrate”. Dar acum se vede că asta e în acord cu tipul lingvistic românesc, pentru că în limba română declinarea se pierde mereu. Și deci Ion Barbu, fiind creator de limbă, creează în acord cu posibilitățile sistemului, în acord cu posibilitățile tipului lingvistic românesc. Ceea ce nu înseamnă că trebuie să acceptăm tot felul de abateri, care nu corespund acestui tip și care nu sunt justificate estetic. Iar când sunt, într-adevăr, abateri, le vom semnalca ca abateri și ca greșeli, chiar și la Cervantes, chiar și la Racine..., însă vom spune: acolo tolerăm, fiindcă greșeala nu modifică sistemul operei. Și Goethe scria cu greșeli de ortografie. Ei bine, dacă un elev din clasa a III-a ne spune: „Dar și Goethe scria cu greșeli de ortografie”, îi răspundem: „Să fii și tu Goethe”, adică ceea ce i se permite Cezarului nu i se permite oricărui om.

N.L.: *Cu atât mai mult cu cât trebuie să ne întrebăm în ce măsură era normată limba germană la momentul Goethe?*

E.C.: Existau, existau norme, dar Goethe pur și simplu le ignora.

M.Ș.: *Și Eminescu a fost acuzat de greșeli de ortografie.*

N.L.: *Eminescu era în situația de a crea norma...*

E.C.: Da, la Eminescu toate aceste abateri, ezitări le putem înțelege ca determinate de starea lingvisticii în acel moment istoric, plus că noi observăm că Eminescu zice „large uliți”, dar nu vedem sau nu înțelegem că licența este motivată de ritm sau de picior... Tot atât de adevărat însă este că nici limba lui Eminescu n-a fost suficient studiată. G. Călinescu a semnalat foarte multe noutăți și abateri de la normă în limba lui Eminescu și, deși îl aprobă în fond, spune că Eminescu a... siluit limba română. Dar, de multe ori, nu e deloc o „siluire” a limbii române, ci e vorba de influența rostirii moldovenești.

N.L.: *Domnule profesor, Vă mulțumim pentru interviu și Vă cerem iertare pentru faptul de a fi fost încă o dată „necruțători”. Vă mulțumim pentru tot ceea ce faceți în numele științei și al neamului românesc. Vă mulțumim pentru inegalabila Dumneavoastră contribuție în cadrul lucrărilor Colocviului „Filologia secolului al XXI-lea”.*

„TREBUIE SĂ CUNOAȘTEM TOATĂ TRADIȚIA ȘI SĂ MERGEM MAI DEPARTE DE TRADIȚIA LIMITATĂ PE CARE O POATE AVEA CULTURA UNEI ȚĂRI”

Consemnare: **Angela FURTUNĂ**

Revista *Limba Română*, Chișinău, nr. 10, 2006

Angela Furtună: *Veniți, cu interes și cu bucurie, pentru a cincea oară, la lucrările Colocviului Internațional de Științe ale Limbajului de la Suceava, al cărui „mentor spiritual” (conform afirmației prof. univ. dr. Ion Horia Bârleanu, decanul Facultății de Litere de la Suceava) ați devenit deja, după ce ați dat curs, cu mulți ani în urmă, invitației prof. univ. Mihail Iordache, inițiatorul acestui renumit eveniment cultural ce a atras atenția și participarea universitarilor și specialiștilor din toată lumea. Universitarii și oamenii de cultură suceveni, dar nu numai, au, astfel, șansa ca, deși plasați oarecum excentric (în condițiile în care conceptul nou de „localism creator” pare să anuleze eternele dispute centru vs. periferie), să aibă în Domnia Voastră un mentor de anvergură, în care, bunăoară acad. Iorgu Iordan (și nu numai, deși atât de târziu!), vedea pe „cel mai erudit contemporan”. Ce v-a determinat să vă asumați această cale regală față de tinerii lingviști și cercetători din această parte a lumii?*

Eugeniu Coșeriu: Mai întâi, vă fac o confesiune... Sa știți că nu e vorba numai de Suceava; „mentor spiritual” al universitarilor din Suceava: da, dar nu numai... Eu am avut norocul și bucuria, în același timp, de a fi considerat, mai mult sau mai puțin, mentor în foarte multe centre de cultură, nu doar la Suceava, tot așa și la Chișinău, și la Bălți (orașul în care am urmat eu liceul), și în alte orașe din România, înaintea Sucevei (cronologic vorbind), la Constanța, la Craiova, la Cluj, apoi, mai târziu, la Timișoara, la Sibiu, adică aproape peste tot unde există universități și intenția mea este să ajut, în măsura posibilităților mele, în toate eforturile și bunele intenții spre o lingvistică sau, mai complex spus, spre o știință într-adevăr fondată și bine informată... Iar faptul că se întâmplă, iată, la Iași sau la Suceava, sau (recent) la Galați, nu are, în realitate, nicio importanță specială, nu este o referință numai pentru Suceava. Pe de altă parte, poate că am, într-adevăr, unele preferințe pentru unele locuri din România. Suceava a fost totuși Cetatea de Scaun, așa că ea va avea întotdeauna în ochii mei o mare importanță, mă va determina să mă concentrez pe discipolii de aici, pentru a trimite către viitor o școală ce amintește de o glorie din vremuri realmente înfloritoare și din punct de vedere științific. Pe de altă parte, Bălți este orașul copilăriei, unde am urmat școala. Liceul „Ion Creangă” de la Bălți este o perioadă fericită pentru mine, este instituția de învățământ unde am fost elev și de unde am amintirea unui liceu cu adevărat excepțional, unul din cele mai bune din toată țara. (Să nu uităm cum am plecat eu de aici, căci este o întregă poveste de copil aruncat de istorie în aventura vieții și a morții... Plecarea mea de acasă a fost dureroasă. Dar a fost norocul meu că am plecat la timp. De aceea

spuneam mereu că îi sunt recunoscător tatei care în a treia sau a patra zi după ultimatumul istoric de tristă amintire, întorcându-se din sat, mi-a spus: „Tu nu poți rămâne aici, trebuie neapărat să pleci în lume, deși aceasta ne doare pe toți”. Și, într-adevăr, tata m-a însoțit până la Prut, am trecut podul desculț la Ștefănești și aici, din ultimii bani pe care îi mai avea, bietul tată mi-a cumpărat o pereche de sandale... Așa am plecat eu spre Trușești, județul Botoșani, unde aveam un prieten, fără să știu nimic despre viitorul ce mă aștepta.) Chișinăul este capitala Basarabiei și a fost de două ori capitala românismului, deci se înțelege că pentru fiecare din aceste orașe am câte un motiv de prețuire și de sensibilitate ce urcă din biografia mea.

A.E.: În Basarabia natală, românofobia rușilor a fost sancționată prompt de Domnia Voastră, atunci când ați afirmat tranșant că „a promova sub orice formă o limbă moldovenească deosebită de limba română este, din orice punct de vedere strict lingvistic, ori o greșeală naivă, ori o fraudă științifică; din punct de vedere istoric și practic e o absurditate și o utopie; iar din punct de vedere politic e o anulare a identității etnice și culturale a unui popor și, prin urmare, un act de genocid etnico-cultural”. Atitudinea aceasta, afișată de Domnia Voastră – „cel mai mare lingvist român în viață” (cf. prof. univ. dr. Emil Constantin, rectorul Universității „Dunărea de Jos”) –, vine să sprijine decisiv eforturile românilor de pe ambele părți ale Prutului de a-și apăra limba și cultura. Ce cale considerați că este apropiată pentru a se merge mai departe în acest sens și care trebuie să fie argumentele și strategiile lingviștilor în această chestiune? Lingviștii pot să influențeze politicul?

E.C: Dacă ne-am afla în condiții istorice normale, dacă ar fi numai un grup de nesăbuiți care ar lupta acolo (în Basarabia – *n.n.*) cu tot felul de trucuri și de tertipuri împotriva limbii române, răspunsul meu ar fi acela că trebuie să ne dedicăm pur și simplu științei, să vorbim științific despre limba română, că nu e nevoie să apărăm noi limba română, nici să criticăm sau să luăm în discuție alte păreri contrare și absurde. Sau, după cum spun eu elevilor mei, nu căuta să demonstrezi că doi și cu doi fac patru celui care spune că doi și cu doi fac trei sau fac cinci. Cel care spune o absurditate ar avea în realitate obligația să demonstreze de ce afirmă ceea ce afirmă, deși absurd. Pentru că nu putem, mereu, fără întreruperi, să repetăm toate adevărurile evidente și să luptăm pentru ele, să le demonstrăm celor care afirmă neadevăruri evidente.

Dar, din nefericire, nu ne aflăm în condiții normale. De aceea și lingviștii, și toți ceilalți oameni de cultură sunt angajați într-o luptă care e politică și noi nu putem duce altfel lupta decât prin argumente științifice. Concluzia? Trebuie să repetăm deci mereu evidențele, să arătăm mereu adevărul, să arătăm că toate citatele sunt falsificate, că atunci când ei spun, de exemplu, că și Iorga ar fi spus că Basarabia este a altora ș.a., acolo nu e decât un fragment scos dintr-un context. Iorga spune, de fapt, cu totul altceva. Trebuie să luptăm mereu în acest stil.

Se observă însă că astfel ne pierdem, în parte, forțe foarte importante și esențiale, prin acest fapt de hărțuire, care nu întâmplător este dirijat împotriva noastră. De aceea mă gândeam că soluția cea mai bună și strategia cea mai corectă și utilă ar fi ca oamenii de știință să se concentreze asupra unei categorii: anume aceea a profesorilor de limba română și de literatura română și a învățătorilor, recomandându-le cu prioritate lor să facă apărarea; ei, adică, să fie, mai întâi, convinși și să înțeleagă care este adevărul și să apere apoi limba, să apere cultura, să afirme această cultură, pe care întâi trebuie să și-o asume ca fiind cultura lor națională... În acest mod s-ar putea permite oamenilor de știință să ducă știința mai departe, fiindcă altminteri, dacă oamenii de știință nu mai fac decât apărarea limbii române, rămânem, dintr-un punct de vedere, pe loc. Dar noi nu trebuie să rămânem pe loc, pentru că știința avansează, creează mereu idei noi, moduri noi de a pune problemele. Iar noi trebuie să adăugăm, în aceste condiții, când suntem forțați să ne risipim și cu apărarea limbii române, multă muncă. Spunea însuși Goethe, undeva, despre poezie, că aceasta reprezintă unu la sută inspirație și nouăzeci și nouă la sută transpirație. Asta aș vrea să adaug și eu, extrapolând, despre cariera universitară în lingvistică și în general în știință, căreia i se dedică astăzi un universitar cu pretenții, anume că ea este o carieră ce se întemeiază pe răbdare și pe muncă. Pe multă răbdare și pe multă muncă.

Deci soluția, strategia propusă de mine este educația culturală. Cred că ea s-a făcut deja, mai mult sau mai puțin indirect, în Basarabia, în această privință, și prin învățători, și prin profesori de limba română. La ora actuală profesorii de limba română nu mai acceptă (chiar dacă li se spune că limba oficială este, prin Constituție, limba moldovenească) decât termenul de „limba română”. Când li se cere, acum, să nu mai facă Istoria românilor, ci Istoria Moldovei, profesorii de istorie, în unanimitate, protestează, și până și rușii care sunt profesori de istorie înțeleg că nu pot falsifica pur și simplu istoria și nu pot desprinde o istorie a Moldovei de istoria românilor.

Speranța mea este ca această generație, care este generația bolnavă din Basarabia și generația incultă din Basarabia, se va stinge biologic. Îi va lua locul o nouă generație, una care nu va mai putea fi înșelată. Să știți că mulți dintre cei de acum au fost atât de înșelați, încât ei sunt de-a dreptul de bună-credință atunci când sunt convinși că unele falsuri istorice sunt adevărate. Conștiința lor, prin ignoranță și manipulare, s-a îmbolnăvit.

A.F.: *Ultimul congres la care ați participat [...] a fost cel de Limbi Romanice de la Salamanca. Ce aspecte noi v-au reținut atenția?*

E.C.: Nu au fost aspecte noi, cum îndeobște se întâmplă în lumea lingviștilor, unde evoluțiile spectaculoase nu sunt nici măcar presupuse, căci ele ar fi o anomalie. În congresele internaționale actuale este foarte greu să se prezinte, în realitate, noutăți. Se prezintă mai mult sau mai puțin bilanțul celor ce s-au făcut până acum (și acesta numai parțial). Este un fel de experiență sau de purgatoriu

foliositoare tinerilor care încep să se afirme și prezintă câte ceva în congrese la debutul vieții lor științifice și universitare. În realitate, progresele se fac la universități și apoi, când e vorba de congrese, se fac la congresele mai reduse ca tematică ori la simpozioane – acestea având o tematică mult mai specifică și nu privesc, de fapt (ca în cazul Salamanca), toate limbile roman(ic)e și toată problematica limbilor roman(ic)e, și care este și problematica generală. În realitate, nu pot fi afirmate prea multe noutăți. Pe de altă parte, la un congres mare nu se poate ști, înainte de a fi publicate toate actele congresului, tot ce s-a comunicat în toate secțiunile paralele, care sunt cel puțin zece la număr și la care este imposibil să fi prezent. Poți fi prezent numai la puține ședințe plenare, unde de obicei auditoriul este foarte avizat. Bilanțul îl facem, mereu, după, după ce s-au publicat actele, și apoi se pot urmări mai întâi rezumatele (deși adesea și acestea pot lipsi, fiind prezente numai titlurile, ceea ce face ca efortul ulterior de documentare și informare corectă să se prelungească mult).

A.E.: La o recentă masă rotundă, pe tema multiculturalității, care a avut loc tot la Universitatea din Suceava, un punct de vedere (pe care nu l-ați respins) se referea la faptul că, actualmente, dilema noastră culturală nu se mai pune în termenii Cultura și/sau Limba majoră vs. Cultura și/sau Limba minoră, ci în forma omologării. În condițiile în care Europa culturală i-a asimilat cu promptitudine pe unii români (Tristan Tzara, Panait Istrati, Eugène Ionesco, Mircea Eliade, Emil Cioran, Constantin Brâncuși, Victor Brauner, George Enescu, Eugeniu Coșeriu), de ce credeți că există atâtea bariere în calea asimilării/omologării egale atât a culturii, cât și a limbii române?

E.C.: Nimeni nu poate cunoaște toate limbile importante. Avem senzația că este vorba de ignorarea limbii și culturii române, de necunoașterea lor. În realitate, suedezii ar putea spune același lucru. Cine știe suedeza, între toate celelalte limbi? Cine cunoaște poezia suedeză actuală? Sau cine cunoaște poezia croată actuală? Prin urmare, mulți s-ar putea plânge că sunt ignorați. Deci fiecare țară ar trebui să încerce să-și afirme valorile, mai întâi să decidă care anume îi sunt într-adevăr valorile, și cele de tradiție, și cele actuale, care se pot ridica la un nivel internațional. Pentru aceasta trebuie, mai întâi, să fie înțelese aceste valori și în țările respective. Trecând în România, am văzut cu toții ce s-a întâmplat cu Eminescu. Toată discuția mai recentă din jurul lui Eminescu a fost într-adevăr o discuție rușinoasă și infamă. S-a creat un fel de anti-mit, pretinzându-se că în timpul comunismului ar fi fost pus în circulație „mitul Eminescu”. În loc să se lupte împotriva celor care ar fi creat acel mit și să se spună de ce ei nu aveau dreptate, s-a luptat, în realitate, împotriva lui Eminescu. S-a ajuns să se publice, în reviste care păreau serioase, lucruri într-adevăr înjositoare, să se critice modul în care poetul se îmbrăca, și figura lui personală, felul cum arăta, că era mic de statură... Altcineva, în altă parte, critica poeziile lui spunând numai că nu îi plac, dar recunoscând în același timp ca nu le-a citit!!! Și astfel de lucruri se publică și se acceptă în țara lui Eminescu... Este de necrezut!!!

A.F.: *Pentru că există acum, în cultura română, în literatura română, poate din snobism sau poate dintr-o necesitate compensatoare a absenței unui veritabil proces politic al comunismului în țările est-europene, un curent al revizuirilor care pune o falsă problemă, creează o falsă problemă, devenită veritabilă crispare contemporană: revizuire de dragul revizuirii... Este, inevitabil, un proces de sanitate, pe cât de îndreptățit politic, pe atât de nedrept din punctul de vedere al valorilor autentice...*

E.C.: Da. De exemplu, s-a încercat această revizuire – cazul Eminescu –, dar nu în sens într-adevăr critic, și s-a afirmat că „mitul Eminescu” s-ar fi născut acum, de curând, iar cei ce susțineau asta nici nu erau măcar sumar informați, nu citiseră ce scria, de exemplu, prin 1922 deja, Ilarie Voronca, ce scria Fundoianu, care nu erau suspecti de a fi naționaliști, fiindcă erau amândoi evrei. Să vedeți ce scriu ei despre Eminescu și cum îl înțeleg ei tocmai ca geniu poetic și de ce spun ei că Eminescu este un geniu poetic. Și acum vin alții și pretind că nu, că s-a creat un nou Eminescu mult mai târziu! Este vorba, fără îndoială, despre multă ignoranță. Nimeni dintre cei care au aderat la această teorie nu a citit ce scrisese Voronca sau Fundoianu despre Eminescu...

A.F.: *Cu ocazia celui de-al doilea Colocviu Internațional de Științe ale Limbajului de la Suceava, regretatul profesor și prieten al Domniei Voastre, Mihail Iordache (memoriei căruia ați dedicat conferința susținută în ziua de 19 octombrie 2001) afirma că, „legat de perspectivele pe care colocviul le oferă cercetătorilor noștri, la Suceava s-a constituit un nou centru al semioticii românești”. Astăzi, la atâția ani distanță (erau, la vremea aceea, șapte ani deja – n.n.) și cunoscând evoluția calității și prestigiului științific al manifestării, considerați că profesorul Iordache a avut „gura aurită”?*

E.C.: Da, cred că da. Eu vreau să explic de ce am crezut că e necesar să dedic și acea conferință din 19 octombrie, precum și alte aspecte ale activității mele de la Suceava, memoriei domnului Iordache. Profesorul Iordache îmi era necunoscut înainte de a fi eu invitat la Colocviul de la Suceava. El mi-a devenit prieten după aceea, fiindcă mi-am dat seama de entuziasmul care îl mișca pe acest om, ca și de sacrificiile pe care le făcea, chiar în sens fizic, pentru a ridica Suceava ca centru care să aibă un anumit profil, care să aducă ceva bun și nou în cultura românească. Ceva nou, interesant, actual și care se putea pune la același nivel al unor aspecte ale culturii occidentale. Am înțeles, ulterior, că aici se făcea cu multă seriozitate ceva nou și realmente serios și actual, fiind vorba atât de contribuții la cultura locală, cât și de contribuții la cultura românească, dar și de contribuții la cultura universală. De aceea am participat la toate colocviile următoare, în afară de unul, când eram prea departe, în America de Sud. Cu aceeași dorință am venit și acum, deși nu mă aflu în condiții normale de sănătate. Sora mea îmi spunea să nu vin, să nu mă joc cu sănătatea, dar uite că totuși am venit, pentru a revedea Suceava și cercetătorii de aici, jucându-mă totuși cu sănătatea.

A.F.: *Prof. univ. dr. Mircea Borcilă consideră că sunteți „cel mai strălucit exponent al culturii române în planul universal al științelor omului”, atribuindu-vă și rolul de „adevărat întemeietor al disciplinei centrale a umanioarelor, cel care a pus bazele conceptuale ale științelor culturii în general”. Din această perspectivă, domnule Eugeniu Coșeriu, ați înfăptuit o „adevărată revoluție copernicană în domeniul lingvisticii ca nucleu al științelor culturii”. În acest sens, există o cheie de evaluare și valorizare pe care recomandați să o urmeze cercetătorii și elevii dumneavoastră, cei ce se vor așterne la lucru pe calea noii perspective istorico-culturale și a poeziei culturale pe care ați deschis-o?*

E.C.: În general, știința și epistemologia nu oferă o „cheie” și ar fi foarte periculos să ofere „chei”. Singurul fapt care se poate sublinia aici este acela că în cultură avem anumite tradiții pe care trebuie să le dezvoltăm, că în toate activitățile culturale oamenii, toate ființele umane implicate sunt active ca agenți ai culturii și că deci toți înțeleg și cunosc ce este cultura, în toate formele ei, ce este arta, ce este limbajul, ce este știința, în toate formele ei, chiar dacă nu fac ei înșiși multă cultură, știință, artă ș.a. În cultură lucrurile se petrec diferit față de științele naturii. Cu adevărat, în științele naturii trebuie să știm ce s-a stabilit ca valabil până la noi, plecând tocmai de la acel adevăr. În științele culturii avem tradiții ce ne duc foarte departe. Trebuie să identificăm cum s-au dezvoltat aceste tradiții, precum și în ce direcții vom continua a le dezvolta. Deși s-au făcut greșeli, devieri, trebuie să înțelegem că fiecare a vrut să spună ceva cu privire la ceea ce știa, pentru că omul, prin natura sa, știe ce este cultura ca activitate a omului. Deci dacă se poate semnală ceva care nu este o cheie, ci este un sens, un principiu, ar fi acest principiu al tradiției și al noutății în tradiție, ca dezvoltare a tradiției. Se înțelege că trebuie să cunoaștem tradiția și este foarte greu să cunoaștem toată tradiția, să mergem mai departe de tradiția limitată pe care o poate avea cultura unei țări. Peste tot poți găsi alte rădăcini, alte căi pe care le înțelegi tocmai pentru că ești ființă umană. În același timp, aceasta implică, referitor la tot ce se face astăzi, principiul pe care eu îl numesc principiul antidogmatismului, adică să nu spui niciodată că cineva nu are dreptate pur și simplu, ci să te întrebă mai întâi în ce sens poate are dreptate, fiindcă toți oamenii de bună-credință care își propun să atingă ceva cu privire la științele culturii pleacă în mod necesar de la o intuiție care este sigură – intuiția pe care o poate avea omul cu privire la propriile sale activități – și că deci e posibil să apară pe parcurs anumite devieri; în acest sens, e necesar să se vadă întotdeauna care a fost intuiția ce a suferit apoi devieri, alterări etc. sau, cum spunea altcineva și susțin și eu, nicio greșeală – în științele culturii – nu e numai greșeală, ci fiecare greșeală – ca greșeală a unei persoane de bună-credință – trebuie să conțină un sâmbure de adevăr pe care suntem datori a-l căuta.

A.F.: *Ați afirmat, la sesiunea omagială din 9 mai pe care V-a dedicat-o Academia Română cu ocazia împlinirii vârstei de 80 de ani, că evenimentul acela avea pentru dumneavoastră semnificația „acceptării unui sens al doctrinelor științifice care trebuie să se bazeze pe un principiu deontologic al culturii, pe o morală a omului*

care face știință”, furnizând prin aceasta „nu o restrângere a libertății, ci o asigurare, asumare a ei”. Despre acest veritabil model „neotraditionalist” (cf. acad. Iorgu Iordan), pe care-l oferă lumii personalitatea dumneavoastră umană și științifică, aș afirma că el trage un semnal de alarmă asupra nevoii actuale acute de deontologie, de morală, fără de care lumea, incluzând aici și spațiul valorilor, ar putea sucomba. De ce credeți că această instituție a modelelor clasice se clatină astăzi? Este oare nevoie de noi mari tragedii ale limbilor și ale culturilor pentru a o revigora?

E.C.: Răspund mai întâi la ultima parte a întrebării, și spun: nu, nu cred că e nevoie nici de o prăbușire și nici de o criză a culturilor. Trebuie să înțelegem însă, mai întâi, următoarele două lucruri esențiale: că, în general, nu numai în cultură există, începând cu Hegel, această identitate între a fi și a trebui să fie. Prin urmare, atunci când vorbim de esența științei, de esența artei, de esența limbajului ș.a., vorbim de fapt întotdeauna de cum trebuie să fie, pentru că aceasta este adevărata ființă, cum trebuie să fie. Cum facem când definim omul: dacă definim omul ca ființă rațională și ni se spune că da, dar sunt unii oameni iraționali, noi spunem, da, într-adevăr, sunt oameni cărora le lipsește ceva. Îngroșând puțin și extrapolând, când analizăm acest lucru în plan fizic, dacă cineva e șchiop, nu putem spune că oamenii nu mai au două picioare, nu putem susține că specia umană nu mai este bipedă... Să înțelegem, mai întâi, că există această deontologie, acest „ar trebui să fie” în cultură. Al doilea principiu: această deontologie înseamnă că, din punctul de vedere al agentului culturii, implică o etică a culturii, o etică a omului de cultură care trebuie să corespundă acestui „ar trebui să fie” al culturii. Deci trebuie să ne opunem ideii – prezentată ca idee liberală și foarte democratică și care, în realitate, este reacționară – anume că aceste activități ar fi activități libere, în sensul că ar fi activități cu totul arbitrare, adică oricine să vorbească numai cum vrea, oricine să picteze cum vrea ori să facă știință cum vrea... Nu! Nu se poate! Fiindcă activitățile libere nu sunt libere în sensul că ar fi capricioase. Activitățile libere sunt libere în sensul filozofic al cuvântului *liber*, anume sunt activități al căror obiect este infinit. Și când ești agent al unei activități libere, îți asumi și responsabilitatea de a realiza acest obiect în sensul în care trebuie să fie, în sensul deontologiei, și nu fiindcă se impune prin altceva, ci fiindcă ți-ai asumat angajamentul. Atunci aceste activități au o etică obligatorie, nu în sensul că ar fi o etică impusă, o constrângere, ci în sensul pe care-l avea cuvântul *obligatio* în limba latină, însemnând legământ, adică angajament. Când începi orice activitate în acest sens, te angajezi. Dacă vorbești, te angajezi să vorbești cum trebuie, să vorbești ca lumea, dacă pictezi, te angajezi nici să nu mâzgălești, nici să nu corespunzi numai gustului publicului care poate fi unul fără educație estetică. Toți artiștii adevărați și care simt această morală, această etică a artei, spun „așa se pictează”, adică înțeleg că ei au responsabilitatea subiectului universal. Adică „pictez așa pentru că așa trebuie”, iar nu „pictez așa pentru că altfel nu pot vinde”. Cel ce pictează numai în maniera ca să poată vinde nu mai este o ființă morală, nu mai respectă etica artei. Tot așa și în știință,

trebuie să opereze etica științei. Înțeleg deci că, în realitate, toți oamenii de cultură serioși, atât cei care produc cultura, cât și cei care transmit cultura, știu că există o deontologie a culturii și că, din punctul de vedere al fiecărui subiect, asta înseamnă că există o etică a omului de cultură. [...]

Deci atitudinea etică este faptul fundamental. Eu cred că, în ceea ce mă privește, și această atitudine etică era răsădită de acasă. A fost educată, este adevărat, în Italia, iar apoi și în alte țări unde am trăit, unde am lucrat, unde am creat și prin contactele pe care le-am avut. Dar am convingerea că se trage și din tradiția noastră din Moldova de nord, din anumite cutume și obiceiuri, tradiții și deprinderi morale care există încă și astăzi și care s-au păstrat acolo. Dintotdeauna am susținut că nu este un fapt întâmplător că tocmai în Moldova de nord s-au născut Eminescu și Creangă, Sadoveanu și Iorga, George Enescu și Ciprian Porumbescu, sau pictorul Luchian, Hasdeu, Stere și atâția alții. Prin urmare, există cu certitudine anumite tradiții, există acolo o atmosferă aparte care le menține încă active. Probabil că asta urcă și vine și din anumite legături mai vechi cu restul culturii europene, care au avut loc în trecut, cu școala latină din Polonia, de exemplu. Au fost, în număr semnificativ, moldovenii la Universitatea din Cracovia, și acest fapt mi-a atras mereu atenția, chiar de la începuturile ei. Unii dintre ei s-au pierdut, este foarte adevărat, și nu s-au realizat, dar câte ceva din acel spirit a rămas ca tradiție, ca o matrice transmisă cel puțin pe cale orală. [...]

A.F.: În cadrul procesului actual al globalizării și extinderii multiculturalității, la care a subscris din punct de vedere politic și România, vor apărea (dar de ce să nu remarcăm că, deși camuflate, ele deja există) inevitabilele conflicte între limbi și între culturi. Teza coșeriană aplicată acestei chestiuni surprinde trei atitudini ce pot apărea între limbile majoritare și limbile minoritare: naționalismul lingvistic sănătos (pe care-l considerați „politic justificabil, rezonabil și pozitiv”), șovinismul lingvistic și colonialismul lingvistic (apreciat de Domnia Voastră drept „cel mai agresiv, negativ și inacceptabil”). În ce poziție – eventual de conflicte lingvistice și culturale – anticipați, chiar și ipotetic, că s-ar putea trezi cândva românii, cu limba și cultura lor, în contextul unei viitoare României membră deplină a Uniunii Europene și a NATO, și ce argumente științifice trebuie să-i însoțească și să-i lumineze pe viitorii noștri (mai buni, mai înțelepți) politicieni?

E.C.: După cum știți, eu nu fac politică și politica mea este doar politică deja implicată în știință și în activitatea științifică și pedagogică de transmitere a culturii și a științei. Însă dacă pot să-mi permit să dau un sfat politicienilor, este să fie ei mai întâi culți, ca să poată apăra cultura românească, în diferitele ei aspecte. Politicienii ar trebui să cunoască bine cultura românească, să și-o însușească și în mod critic, ca să știe ce anume apără, cum apără și de ce trebuie să apere. Să aibă un jurământ de fidelitate față de această cultură. Aici sunt două atitudini la care eu mă opun, în general cu foarte puțin succes, pentru că nu pot participa la toate discuțiile și la lupta actuală din România: două atitudini care îmi par,

ambele, reprobabile. Una este atitudinea așa-zisă pozitivă excesivă, care consideră valorile românești ca valori absolute și le consideră la același nivel pe toate. În acest sens, s-a format o adevărată ideologie: se citează, spre exemplu, autori români din străinătate, și se pun la același nivel valori net diferite, dar toți sunt numiți „genialul cutare...”, „genialul cutare...”, „genialul cutare...”. E discutabil, evident, dacă sunt geniali cu toții, sau dacă nu sunt geniali, iar în cazul în care ar fi geniali, oare sunt la același nivel?... De exemplu, Panait Istrati este un scriitor minor, deci nu vom exagera să spunem că „noi îl avem pe Panait Istrati, care este o valoare universală” ș.a. Cioran este un filozof de valoare relativă. Marele nostru geniu din străinătate a fost Eugen Ionescu, care este la cu totul alt nivel decât Cioran... Deci nu putem spune, iată, Eugen Ionescu, Emil Cioran și Panait Istrati... ci, pentru fiecare din aceste trei nume, trebuie obligatoriu să distingem trei nivele diferite. Contează aici valorificarea valorilor naționale, evident, dar cu simț critic și având în vedere scara valorilor. Când spuneam asta unui discipol al meu, el mi-a răspuns: „Da, dar vedeți cum sunt românii, ei și despre dumneavoastră exagerează acum, că sunteți cel mai mare de pe glob, și tot așa...” Eu i-am răspuns că asta și pe mine mă supără, într-adevăr. Dacă o spune cineva care știe și care, astfel, poate judeca, mă măgulește. Dar dacă o spune toată lumea, și cei care nu știu nimic, atunci e mai bine să se abțină să mă laude. Cine nu cunoaște și alți lingviști nu poate să spună despre mine că sunt „marele lingvist”. Numai într-un singur caz accept toate aceste laude, și anume în cazul nefericitei Basarabii, fiindcă acolo am devenit un simbol de luptă națională. Acolo nu pot, în consecință, să îmi permit să spun „nu mai exagerați în privința mea, lăsați-mă în pace cu asta...”. Pentru ei am devenit o armă, și eu înțeleg că este datoria mea să servesc ca armă și ca simbol acestui nefericit popor.

Cealaltă atitudine este, dimpotrivă, atitudinea hipercritică privitor la tot ce este românesc. Atrag atenția, din nou, asupra acelei discuții publice infame și rușinoase cu privire la Eminescu.

...Ce români au fost propuși pentru Premiul Nobel și nu l-au luat? Pentru a reveni la critica primului tip de atitudine. Nichita Stănescu, da. Partizanii atitudinii pozitive excesive au spus: cum? Alții, da, și Nichita Stănescu, ba? Eu zic. Dar, într-adevăr, merită, oare, Nichita Stănescu? Cunoașteți care este nivelul altor poeți din alte țări pentru a susține că s-a făcut o injustiție cu nepremierea românului Nichita Stănescu? Eu unul spun că nu i-aș fi dat premiul. Poate că i l-aș fi dat, deși comportarea politică nu l-a onorat, lui Sadoveanu, de exemplu, pe care îl consider la alt nivel. Iar dacă lucrul ar fi fost posibil, i l-aș fi dat, fără îndoială, lui Eminescu. Concluzia este că trebuie să fim lucizi în ceea ce privește valorile noastre și să nu exagerăm. Eu recomand să fugim de atitudinile exagerate, hiperbolizante, mai ales ce vin în absența bunei cunoașteri atât a valorilor noastre, cât și a valorilor universale deja consacrate, la care raportăm mereu și adăugăm judecățile de valoare. Vorbind despre Premiul Nobel și literatura română... necesitatea recuperării simțului realității este urgentă... Să luăm,

de pildă, romancierii Americii de Sud. Să vedem diferența, cât sunt de mari și cum întrec cu mult valoarea maculaturilor scrise și publicate în limba română!

Cât despre atitudinea hipercritică, ea produce o umilire în fața Occidentului, o umilire lipsită, și ea, de critică. Adică tocmai valorile noastre, încă necunoscute și, de aceea, și neapreciate deocamdată la un nivel corespunzător, sunt respinse fără drept de apel și se exagerează, în schimb, dintr-un tradițional și păgubos snobism, cu tot ce apare mai ales în Franța, dar și în America sau restul Europei, fără să se înțeleagă că și acele valori nu sunt toate la același nivel și că există și valori românești realmente superioare lor. Bunăoară, referitor la cazul meu chiar, într-un fel de enciclopedie a lingvisticii apar o mulțime de termeni propuși de niște necunoscuți străini care nu au nicio valoare și care nu rămân și care nu sunt apreciați în străinătate, dar nu apar nici măcar termenii fundamentali pe care i-am introdus eu și care sunt recunoscuți peste tot și deja utilizați peste tot în mod curent. De ce nu apar acești termeni? Tocmai pentru că i-am introdus eu, adică un român. Sau, uneori, idei ale mele, recunoscute în străinătate foarte bine, apar ca idei ale altora, care nu recunosc că în multe afirmații ale lor mă citează, de fapt, pe mine.

În concluzie, lipsa de critică, pe de o parte, și atitudinea hipercritică față de valorile românești, pe de altă parte, sunt respinse de mine. Ele au adus mereu mari prejudicii culturii și limbii române, iar în prezent pot fi considerate cei mai mari inamici pe termen lung și cu consecințe incalculabile pentru cultura românească.

Se înțelege că acest lucru este contingent... adică și din cauza informației foarte fragmentare, dar și datorită, mai mult sau mai puțin, hazardului, fiecare a aflat (în România) ce s-a putut afla de către el de peste granițe, crezând, la un moment dat, că una sau alta ar fi marea doctrină răspândită în străinătate. În străinătate se poate întâmpla la fel. Bunăoară, Sorin Alexandrescu publică o antologie stilistică în care singura lingvistică textuală ce este total ignorată este tocmai lingvistica mea textuală, iar în mod absolut regretabil și chiar scandalos, această antologie apare ca fiind... actuală!

În străinătate se produce o revoluție în lingvistica textuală, iar în România mulți așteaptă mai întâi să vadă ce se spune acolo, pentru a urma apoi această cale, prin imitație! „Dacă e apreciat în străinătate, atunci îl putem aprecia și noi”, se gândește în țară. După ce am închis această mică paranteză, trebuie să reafirm că discuția aceasta vine deci din mai vechea discuție din jurul cauzelor care mențin cultura română și limba română în statutul de marginale. Culturii românești, atât cât o stăpânesc eu, îi lipsește simțul critic și, în același timp, cel autocritic. Adică înțeleg prin aceasta simțul critic în alegerea modelelor și în cunoașterea culturii în general. Noi, în România, am considerat întotdeauna Franța și, în parte, pe bună dreptate, ca izvor al culturii universale în general și ne-a lipsit o panoramă mai vastă cu privire la restul culturii europene. În particular, mai ales în ceea ce privește critica. Dar experiența mi-a atras atenția asupra faptului că, în Europa, țări critice cu adevărat sunt Italia și Anglia, și mult mai puțin Franța. Asta e valabil și în lingvistică, dar și în alte domenii. Or, noi, aici, din motive istorice arhicunoscute,

ne-am limitat în general la Franța, numai la Franța, fără să avem și simțul valorilor și al diferențelor de nivel, acestea din urmă, de altfel, nefiind măcar recunoscute în Franța, nici în general și nici în ceea ce ține de cultura franceză ca atare.

Cât privește afirmația dumneavoastră cu Academia Română, în realitate au fost anumite lucruri subterane, care poate nu au fost remarcate în răspunsul meu. Nu sunt deloc mulțumit de repercusiunea concepției mele și a activității mele în România, unde s-au urmat tot felul de orientări mai mult sau mai puțin trecătoare și nu s-a înțeles, în realitate, care este sensul activității mele. Singurul care a pătruns foarte serios în toată concepția și activitatea mea a fost profesorul Borcilă de la Cluj, cel care a și creat acest Centru de lingvistică integrală ce produce acum ceva în sensul acestei lingvistici. Bucureștiul, în schimb, până acum a fost surd. La Academia Română se spune, și ați citat și dumneavoastră, da... există cutare sau cutare afirmație despre mine și care ar fi importantă pentru că ar fi spus-o Iorgu Iordan. Dar trebuie să ne întrebăm: pe plan internațional, Iorgu Iordan se află la același nivel cu Eugeniu Coșeriu? Și se poate spune, în consecință, că îl apreciem pe Eugeniu Coșeriu fiindcă a spus-o Iorgu Iordan? Nu cumva ar trebui să spunem contrariul, adică poate că îl apreciem pe Iorgu Iordan fiindcă a spus-o Eugeniu Coșeriu?

A.F.: Totuși, se pare că Profetul se întoarce în țara lui și începe să fie Profet și în țara lui... Eu vă doresc să aveți înaintea timpului, sănătatea și energia, ca acum, clocotitoare, ca să mai puteți crește o generație, două de lingviști...

E.C.: Dacă va da Dumnezeu și Maica Precista...

A.F.: Vă asigur că, la rândul nostru, dar, desigur, nu atât cât Domnia Voastră, facem și noi ce putem și cât putem pentru Basarabia, neconținând a afirma interesele Basarabiei.

E.C.: Vă voi relata, fără plăcere, o întâmplare care a devenit emblematică din punctul de vedere al atitudinii: am fost foarte supărat la un eveniment din București, o lansare de carte, când mă aflam între invitați și, imediat după ceremonii, s-a spus și mi s-a spus și mie: „Așa sunt basarabienii ăștia, mereu vin cu Basarabia, Basarabia”, la care eu am replicat că este normal așa, se înțelege că basarabienii vin cu problema Basarabiei în România, și „dumneavoastră, ca români, ar trebui să aveți problema Basarabiei, poate mai mult decât mine, să o înțelegeți, iară nu să spuneți mereu «Ia mai lăsați-mă în pace cu Basarabia asta!», de parcă Basarabia ar fi o țară îndepărtată și necunoscută, străină de România”. [...]

20 octombrie 2001, Suceava